

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KANT'TA ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

Mehmet YURTSEVEN

2501413826

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet GÜNENÇ

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MEHMET YURTSEVEN Numarası : 2501413826
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE ANABİLİM DALI Danışmanı : PROF.DR.MEHMET GÜNEÇ
Tez Savunma Tarihi : 24.12.2019 Saati : 10.00
Tez Başlığı : "KANT'TA ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.MEHMET GÜNEÇ		Kabul
PROF.DR.RAHİM ACAR		Red
DR.ÖĞR.ÜYESİ MURAD OMAV		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.ÖMER TÜRKER		
DOÇ.DR.ÖZGÜÇ GÜVEN		

ÖZ

KANT'TA ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

MEHMET YURTSEVEN

Bu çalışmada Kant'ın ahlak felsefesinde özgürlük ve ahlak ilişkisi etraflıca araştırılmaktadır. Immanuel Kant pratik aklın eleştirisini yaparak ahlak felsefesi (etik) sistemini kurmuş olan dünyaca ünlü Alman filozofudur. Öyle ki etik denildiğinde ilk akla gelen isimlerin başında gelmektedir Kant. Onun etikle ilgili düşünceleri etik tarihinde önemli yer tutmaktadır. Onun ahlak felsefesini anlamak için eserlerinde zikredip kullandığı mefhumlarının muhteviyatını, bunlarla neyi kastettiğini ve nereye varmaya çalıştığını bilmek gerekmektedir. Bu çalışmamızda Kant'ta özgürlük ve ahlak(lılık) arasında üzerinde durduk. Bu iki kavram arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Bu ilişkinin içeriğini yapılan çalışmanın sonunda ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ahlak felsefesi (etik), Özgürlük, Ahlak(lılık), pratik akıl, Mefhum.

ABSTRACT

THE RELATION BETWEEN FREEDOM AND MORALITY IN KANT

MEHMET YURTSEVEN

In this study the relationship between freedom and morality in Kant's moral philosophy is examined in detail. Immanuel Kant is a worldwide known famous German philosopher who dealt with practice of moral philosophy (ethics) by his criticism of practical reason. So much so that when it's said ethics Kant is among the first names that come to mind. His thoughts about ethics take an important place in the ethics history. To understand his moral philosophy one requires knowing the content of concepts which he mentioned and used in his works, what he meant with these concepts and to where he tried to arrive. There is an inseparable relationship between freedom and morality in Kant, and the content of that relationship has been put forth in the end of this study.

Keywords: Kant, Moral philosophy (ethics), Freedom, Morality, practical reason, Concept.

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere Alman felsefeci Immanuel Kant, modern dönemin en önemli filozofların başında gelmektedir. Felsefi anlamda bir konuyu değerlendirmek isteyen herhangi bir düşünür ya da akademisyen Kant'ı bir kenara bırakmak lüksüne sahip değildir. Bu önemli filozofun ahlak felsefesini çalışmak bu nedenle kaçınılmaz olarak önemli bir felsefi dizidir. Ahlak felsefesi çalışmalarında özgürlük kavramı özellikle günümüz dünyasında çok önemli olduğundan bu önemli düşünürün ahlak felsefesinde özgürlük kavramını elimizden geldiğince analiz etmeye çalıştık.

“Kant'ta Özgürlük ve Ahlak İlişkisi” isimli bu Yüksek lisans tez çalışmam boyunca gerek araştırma konusunda düşüncelerini aktarması gerekse beni yönlendirmesi ile büyük yardımlarını aldığım kıymetli hocam, tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mehmet GÜNENÇ'e ve bu süreçte manevi desteğini benden esirgemeyen, motivasyonumun kırıldığı anlarda beni cesaretlendiren en büyük güç kaynağım olan canım ailem ve özellikle de sevgili eşim Elif Yılmaz YURTSEVEN'e sonsuz teşekkür ederim.

MEHMET YURTSEVEN

İSTANBUL,2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK

1.1. Özgürlük Kavramının Analizi	3
1.2. Özgürlük Problemi	9

İKİNCİ BÖLÜM

SAF AKLIN ELEŞTİRİSİNDE ÖZGÜRLÜK

2.1. Saf Aklın Eleştirisinde Genel Olarak Özgürlük Sorunu	15
2.2. Transandantal Diyalektik.....	18
2.3. Saf Aklın Çatışkıları Bağlamında Özgürlük.....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRATİK AKILDA ÖZGÜRLÜK

3.1. Teorik Akıl ve Pratik Akıl Ayırımı	23
3.2. Teorik Akıldan Pratik Akla Geçişte Özgürlük	23
3.3. Negatif Özgürlük	26

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE AHLAK (YASASI) İLİŞKİSİ

4.1. Pratik Aklın Yapısı.....	29
4.2. Pratik Akılda Özgürlüğün Temel İde Olması.....	29
4.3. Özgürlük ve Ahlak Yasası İlişkisi.....	31
4.4. Özgürlük-Özerklik İlişkisi	37

SONUÇ	39

KAYNAKÇA	45

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.e.	: Aynı Eser
Akt.	: Aktaran
Alm.	: Almanca
bs.	: Basım
Çev.	: Çeviren

GİRİŞ

Tezimizde, kısaca, Kant'ın "özgürlük" kavramından ne anladığını, özgürlük teriminin farklı kullanımları belirtilip Kant'ın bu kullanımlardan hangi açıdan farklılık gösterdiğini ve nasıl oluyor da özgürlüğün, karşısında yer alan "yasa" özellikle "ahlak yasası" kavramı ile bir arada bulunabildiğini göstermeye çalıştık.

'Özgürlük' farklı anlamları içinde barındıran bir kavramdır. Bu bakımdan, özgürlüğün ne olduğuyla ilgili bir incelemenin, öncelikle yapması gereken, terimle ilgili bir kavram çözümlemesi yapmak ve onun farklı anlamlarını birbirinden ayırmak gibi görünmektedir. Özellikle Kant özgürlüğün; herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın bireylerin dilediklerini yapabilmeleri anlamına karşın, özgürlüğün insanı ahlak yasasına götürdüğünü iddia eder. Özgürlüğü ahlak yasasına itaat etmek olarak değerlendiren Kant'ın özgürlüğü bu şekilde farklı kullanımının ve anlamlandırmasının göz önünde bulundurulması inceleme veya tartışmalarda yanılgılar ya da bulanıklıklar ortaya çıkmaması veya kolaylık ile anlaşılabilirlik sağlaması bakımından önemlidir.

"Kant'ta Özgürlük ve Ahlak İlişkisi" isimli bu Yüksek lisans tez çalışmasına önce araştırılan konuda ilgili terim ve kavramlara açıklık getirilen, giriş bölümünün yazılmasıyla başlanmaktadır.

Birinci bölümde, özgürlük kavramının bir analizi ile özgürlük problemi ele alınmaktadır. Özgürlük kavramının teorik akıl içerisinde sorunlu, olumsuz kısmından, olumlu, oluşturuca kısmına doğru seyri burada aktarmayı istedik. Kant bilindiği üzere bugün belki birçok kavramı sadece bize kazandırmamış, aynı zamanda bunların kullanım biçimlerine ilişkin de bize yol göstermiştir. Özgürlük, iyilik, ahlak yasası gibi kavramlar belki başından beri bilinen hususlardı. Ama bunları Kant'ın biçimiyle kullanmak bugün karşımızda olan husustur. Dolayısıyla acaba bunların değeri nedir, işlevi nedir, biz bunları nasıl hayatımızda uyguluyoruz, bunlara nasıl bir bilinçle yaklaşıyoruz gibi sorular önemlidir. Bu bağlamda biz bu özgürlük kavramının önemli olduğunu düşündük.

İkinci bölümde, doğada olup biten her şeyi nedensellik ile açıklamak, izah etmek üzere kurgulanmış saf aklın içerisinde çok önemli olsa da sorunlu olarak duran özgürlük kavramının neden sorunlu olduğunu inceledik. Özgürlük sorununu,

Saf Aklın Eleştirisi'nde genel olarak özgürlük, transandantal diyalektik ve saf aklın çatışmaları bağlamında özgürlük, gibi üç başlık altında ayırdık.

Üçüncü bölümde, **Saf Aklın Eleştirisi**'nin son kısımlarında belirtildiği üzere, teorik kullanımı sorunlu olan, aklın içindeki en önemli kavramın yani, özgürlük kavramının aslında aklın genel yapısı düşünüldüğünde sorunlu olmadığı, sorunun özgürlük kavramının yanlış yerde aranmasından kaynaklandığını ortaya koymaya çalıştık. Nedensiz neden, bir şeyi kendiliğinden başlatma, oluşturma gücü olarak anlaşıldığında nedensellik ilkesine zarar vereceği gerekçesiyle teorik aklın içerisinde kendisine yer verilmeyen özgürlüğün teorik akılda değil de tam da bu tanıma ihtiyaç duyan kendini gerçekleştireceği yer olan pratik akılda aranması gerekli olmaktadır. Dolayısıyla aklın pratik kullanımına geçiş **Saf Aklın Eleştirisi**'nin son kısmında belirtilmektedir. Daha sonra Kant **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi** ve **Pratik Aklın Eleştirisi**'nde bu bahsettiği geçişi somut hale dökmüştür. Bu ilişkiler teorik akıl ve pratik akıl ayırımı, teorik akıldan pratik akla geçişte özgürlük ve negatif özgürlük başlıkları altında araştırılmaktadır.

Dördüncü bölümde, özgürlük ve ahlak (yasası) ilişkisi, önce pratik aklın yapısını ve pratik akılda ahlak yasasını ortaya koyacak nedensiz neden, bir şeyi kendiliğinden başlatma, oluşturma gücü olarak anlaşılan bir özgürlüğün Kant'ın ahlak felsefesinde temel ide olduğu başlığında incelendikten sonra özgürlük kavramının ahlak yasasıyla, özerklikle olan ilişkisini ve Kant'ın özerk insan tipini inşa ederken neleri feda ettiğini veya hangi öğeleri önemsizleştirdiğini açıklamaya çalıştık.

Sonuç bölümünde, tez çalışması boyunca türetilen çeşitli sonuçlar bir araya getirilmektedir. Kaynakça bölümünde de tez çalışması için yararlanılan kaynaklar alfabetik sırada listelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK

1.1. Özgürlük Kavramının Analizi

Düşünce tarihinde muhtemelen özgürlük en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Özgürlük nedir, neyi içerir, sınırları var mıdır veya olmalı mıdır soruları eski zamanlardan, bugünkü filozoflara değin uzun uzadıya tartışılmıştır. Özgürlük kavramı günlük, sözlük, felsefe tarihindeki filozofların, farklı bilimlerin kullanımları ile oldukça geniş anlamli bir kavramdır. Dolayısıyla özgürlük kavramını hakkında bütün bu kullanımlar göz önüne alındığında ancak bir fikir sahibi olunmaktadır. Özgürlük, günlük hayatta, toplum bireyleri arasında genellikle onların hareket serbestliğine sahip olmaları (istedikleri, arzu ettikleri, dilediklerini yapabilmeleri) olarak anlaşıyor. Sözlük anlamında özgürlük; herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestlik olarak tanımlanıyor.

Bedia Akarsu'nun **Felsefe Terimleri Sözlüğü**'nde özgürlük;

- 1- Bağılı olmama; dışarıdan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma.
- 2- Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü).
- 3- İnsanın kendi istemesi, kendi istenci ile eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi, olarak tanımlanmaktadır.

O halde felsefi anlamda özgürlük, bireyin özerk olarak, kendi iradesiyle "iyi" ve "kötü" arasında seçim yaparak eylemde bulunabilme olanağı¹ olarak değerlendirilmektedir.

Ahmet Cevizci'nin **Felsefe Sözlüğü**'nde özgürlük;

- 1- Kişinin kendini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumu.

---

¹ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975, <https://www.academia.edu/31765851/FelsefeTerimleriS%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BCBediaAkarsu1975?auto=download>, s. 138.

2- Bireyin kendisini, dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi. Kişinin, başkalarının buyruk ve isteklerine göre değil de kendi isteklerine göre davranabilmesi gücü.

3- Var olan alternatif eylem tarzları arasında bir seçim yapabilme ve yapılan seçimin gereğini yerine getirebilme gücü olarak tanımlanmaktadır.²

Yukarıda belirttiğimiz gibi özgürlük, diğer yanda, pek çok bilimi ilgilendiren bir kavramdır. Dolayısıyla düşünce özgürlüğü, bireysel özgürlük, siyasi özgürlük, ifade özgürlüğü, iktisadi özgürlük, özerklik vb. kavramlarını karşılayabilmektedir.

Siyasi özgürlük; baskı ya da zorlama olmadan bir birey için ve koşulların sağlanmasının icra edilmesi için etkisizleştirici koşulların yokluğu ya da zorlama yaşam koşullarının yokluğudur. Düşünme özgürlüğü; insanın dış etkilere kurtularak düşünme özerkliği kazanabilmesidir.³ İfade özgürlüğü; birisinin kendisinin görüşlerini sansüresiz, kısıtlama ya da yasal ceza olmadan ifade etme gücü ya da hakkıdır. Özerklik de birisinin kendi kendini yönetim hakkı ya da koşulu olarak tanımlanabilmektedir.

Bir problem olarak özgürlük kavramı felsefede ve diğer bilim dallarında günümüze kadar ele alınmıştır. Bu kavrama bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin hukuk ve yönetim bilimlerinde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü demokraside ölçüt özgürlüktür.⁴ Montesquieu demokrasinin en cazip yönünün yurttaşların moral kalitesi ve büyüklüğü olduğunu, onun yurttaşlarına oldukça yüksek düzeyde bir özgürlük ve eşitlik temin ettiğini dile getirmiştir. Bir yandan da demokrasinin yurttaşların özgürlük ve büyüklüklerine sınır koymak durumunda olduğuna işaret etmiştir. Montesquieu demokrasiye hem pek çok yönden değer vermiş hem de eksik olduğunu düşündüğü pek çok noktaya işaret etmiştir. Kant'ta sadece özgürlüğe dayanması gereken hukuk devleti, diğer yanda, despotizmin tam karşıtı olan cumhuriyetçi bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

² Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 3.b., İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999, s. 667.

³ Akarsu, a.e., s. 138.

⁴ Serdar Uslu, "Aristoteles", 8.Ünite, **İlkçağ Felsefesi** (e-kitap) içinde, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2670, Ağustos 2012, s.148.

⁵ Ahmet Cevizci, **Aydınlanma Felsefesi**, 1.bs., İstanbul, Say Yayınları, 2017, s.204-205, 564.

Rousseau'nun özgürlüğe bakışında, sadece bir vatandaş olma yoluyla birey kendisinin özgürlüğünü gerçekleştirebilmekte ve kendisinin manevi hakları ve görevlerini ifa etmektedir. Birey doğal olarak iyi iken, daima hükmedilen ve hükmeden olmadan korunmalıdır. Rousseau bireysel özgürlüklerin problemlerine bir çözüm bulmakta ve umumi irade dediği ahlaki/politik eylemin bir üstün formuyla ilgilenmektedir. Umumi irade bir evrensel kuvvet ya da durumdur ve böylelikle herhangi bir özel iradede daha yücedir. İstemedi kendi yararına, vatandaş aynı zamanda halka ait olarak iyi olanı istemektedir. Özel ve genel olgu birleştirilmektedir. Bireysel insan katılımcı bütünün (herkesin) iyiliğini gerçekleştirmede bizzat gerçekleştirmektedir.⁶

Bütün bu kullanımların yanında özgürlük, eskiçağdan beri etiğin konuları arasında yer alan önemli bir sorunu teşkil etmiştir. İnsanın özgür bir varlık olup olmadığı, kararlarında, eylemlerinde onu belirleyen bir nedenin olup olmadığı, herhangi bir neden varsa bunun ne olduğu gibi sorulara yanıt aranmıştır.⁷ Özgürlüğün rasyonel teorik çerçevesi daha Antik Yunan felsefesinde çizilmiştir. Sokrates, ahlaksal yaşamı doğal yaşamın bir uzantısı saymaktaydı. Ona göre tıpkı doğa yasaları gibi bir de evrensel ahlak yasası da vardır.⁸ Platon'da özgürlük; insanın kendi yapısını seçme imkânıdır. Bir başka ifade ile bilgeliğin, cesaretin ve mizacın erdemlerini geliştirerek, arzuların baskısından kurtulmak iyinin peşinden gitmektir. Böyle bir özgürlük ise kişinin kendisi olmasıdır.⁹ Aristoteles ise özgürlüğü; eylemlerimizin bizim dışımızda başlangıçları yoksa "Bir şeyin yapılması ya da yapılmamasının bize bağlı olduğunu, dolayısıyla istersek yaparız istersek yapmayız, eylemleri yapıp yapmamak bizim kontrolümüzdedir."¹⁰ Şeklinde değerlendirmektedir. Bu anlayış her türlü eylem ve etkinliğin insanın kendi denetiminde olduğunu, onları belirleyen nedenin insanın dışında herhangi bir yerde değil, insanın kendisinde

⁶ Joseph Bien, "Rousseau, Jean-Jacques", **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Robert Audi (edit.) Second Edition, Cambridge University Press, 1999, s. 800.

⁷ Sevgi İyi, "18. ve 19. Yüzyıllarda Etik", 4.Ünite, **Etik** (e-kitap) içinde, Edit.: İoanna Kuçuradi ve Demet Taşdelen, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2356, Eylül 2011, s.76.

⁸ Seher Demirel, Kant'ın Ahlak Felsefesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2006, s.6.

⁹ Stanford Encyclopedia of Philosophy, "Free Will", First published Mon Jan 7, 2002; substantive revision Tue Aug 21, 2018, <https://plato.stanford.edu/entries/freewill/>.

¹⁰ Aristoteles (Aristo), **Nikomakhos'a Etik**, (Çev.: Furkan Akderin), 4.Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2019, s.64.,1113b.

olduğunu bildirir. Bu özgürlük insanın tercih yapabilmesini dile getiren bir özgürlüktür.¹¹

Felsefe tarihinde özgürlükle ilgili değerlendirilmesi gereken bir başka ahlak öğretisi Stoa Ahlakıdır. Stoa okulu, Kıbrıslı Zenon tarafından İ.Ö 320 yıllarında Atina'da kurulmuştur. Stoa ahlakının ana ilkesi, doğa yasalarına boyun eğmek ve evrensel düzene uymaktır. Stoa felsefesinin kurucusu Zenon özgürlüğe üstün bir doğallıkla kendi kendisiyle yetinmeyle ve mutluluğu dışarıda aramamakla ulaşabileceğini düşünmüştür. Stoacılar tüm evrenin Tanrı hatta tanrının da üzerinde yer alan bir güç yani kader tarafından önceden belirlendiğini ve yöneltildiğini düşünmüşlerdir. Bu üstün gücün (Tanrı/kader) belirleyemediği bir şey varsa o da insanın özgür ve bilinçli iradesidir görüşündedirler. Fakat bu özgürlük, "kaderden(fatum) veya Tanrıdan bağımsızlık değildir; başa geleni kabullenmek, ama dış olaylara bağlı duygular yerine tanrısal akla ve doğaya uygun düşünmek, hissetmek ve davranmaktır şeklinde değerlendirmişlerdir."¹²

Erken modern dönem filozoflarından Descartes de özgürlüğü; eğilimlerin bir dış güç tarafından belirlendiği hissi olmadan bir şeyi yapma ya da yapmama hususunda tercihte bulunma gücü olarak algılar.¹³

Özgürlük konusunda 17. yüzyıl filozoflarından Hobbes özgürlük var mıdır yoksa yok mudur sorusu sorulmadan önce özgürlük nedir sorusunun cevaplanması gerektiğini belirtir. Hobbes'a göre özgürlük harekete karşı çıkmamanın ya da dış engellerin olmayışı anlamına gelmektedir. Bu engeller dışsal ve içsel olabilirler. Harekete engeller dışsalsa o zaman varlık özgürlükten yoksun olmaktadır. Ancak harekete engeller içselse, varlık güçten yoksun olmaktadır. Bir taşın kendi isteğiyle hareket edemeyeceği gerçeği hareket etmek için özgürlüğünün eksikliği anlamına gelmemektedir, aksine hareket etmek için güç (ya da kabiliyet) eksikliği vardır. Bu

¹¹ Yavuz Adugit, "Aristoteles: Erdemin Varlık Nedeni Olarak Özgürlük", 2 Şubat 2018, <http://www.yavuzadugit.net/aristoteles-erdemin-varlik-nedeni-olarak-ozgurluk/>.

¹² Elif Burcu Özkan, "Stoa Ahlakında ve Seneca'da Özgürlük Anlayışı", şurada: Eskiçağ Yazıları 6 – Akron 8, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2014, (s. 225-270), <https://www.researchgate.net/publication/309582307StoaAhlakindaveSeneca'daOzgurlukAnlayisisurad> Eskiçağ Yazıları 6 Akron 8 Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul-2014s.225-270, s.233-234.

¹³ The Ohio State University, "Descartes", <https://u.osu.edu/freewill/descartes-2/>.

mantıkla düşünülduğünde Hobbes'ta özgür insan gücü ve zekasıyla yapmaya gücü yettiği şeylerde istediği şeyi yapması engellenmemiş olan kişi demektir.¹⁴

Daha yakın zamanlarda David Hume gibi filozoflar özgürlük kavramına farklı yaklaşımlar getirerek, katkıda bulunmuşlardır.¹⁵ Hume'a göre özgürlük iradenin kararlarına göre hareket etmek veya etmemek gücünden başka bir şey değildir.¹⁶ Fakat eylemlerimizin kendisine bağlı olduğu irade (akıl) davranışların yönlendirilmesinde ve *iyi* olanla *kötü* olanın ayırt edilmesinde yeterli değildir. O aklın hiçbir zaman istencin yönetiminde tutkuya karşı çıkamayacağını görüşünü savunur. Onun meşhur ifadesiyle "akıl tutkuların tutsağıdır."¹⁷ Ona göre ahlak yargıları, "akıl yargıları olamazlar, çünkü akıl bizi asla eyleme sevkedemez, oysaki moral (ahlaki) yargıların kullanımının bütün hedefi ve amacı, eylemlerimize rehberlik etmektir."¹⁸ Bu filozoflar, kendi zamanlarında özgürlük kavramını detaylı olarak ele almış ve tartışmışlardır.

Bilindiği üzere teorik anlamda dogmatik uykusundan Kant'ı uyandıran filozof Hume'dır. O Hume'un görüşlerinden etkilenmiş ve bir ölçüde onun görüşlerini epistemolojik ve teorik anlamda devam ettirmiştir. Fakat teorik anlamda Hume'dan etkilenen Kant, Hume'un "akıl tutkuların tutsağıdır." sözüne kesinlikle karşı çıkar. Teorik anlamda Hume'dan etkilenen Kant pratik anlamda ona karşı durur ve ona karşı bir pozisyon alır. Kant'a göre özgürlük, doğrudan doğruya kavrayamasak da olanaklılığını a priori olarak bildiğimiz salt aklın bir idesidir. Kant'a göre ahlâklılık akıl sahibi varlıklar için yasa görevini görmektedir ve bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olmalıdır.¹⁹ Nitekim Kant, ahlak felsefesini bireyin *iyiyi* istemeyi seçebilme özgürlüğü temelinde inşa etmiştir. Bireyin eyleminden sorumlu olması, eyleminin ahlâkiliğinin tartışılabilmesi için başta kendi özgür seçimi, bağımsız kararı sonucunda o eylemi yapmış olması gerekmektedir. Kant, istemenin bağımsızlığını ahlâkiliğin ilkesi olarak görmüştür. Böylece felsefi anlamda özgürlük, bireyin otonom

¹⁴ George H. Smith, "Negative and Positive Liberty: Some Historical Reflections", January 23, 2013, <https://www.libertarianism.org/publications/essays/excursions/negative-positive-liberty-some-historical-reflections>.

¹⁵ Yavuz Adugit, "Özgürlüğün Kısa Tarihi", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, Güz 2013, s.63.

¹⁶ Mine Kaya Keha, Hume ve Kant'ta özgürlük problemi (Kant'ın eleştirel felsefesiyle sınırlandırılmış olarak), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2006, s.24.

¹⁷ David Hume, **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, Çev.: Ergün baylan, 2.bs., Ankara, Bilgesu yayıncılık, 2015, s.277-278.

¹⁸ İyi, "18. ve 19. Yüzyıllarda Etik", a.g.e., s.75.

¹⁹ Immanuel Kant, **Ahlâk Metafizığının Temellendirilmesi**, 6.bs., Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi: 4, 2015, s.66.,100.

(özerk) olarak, kendi iradesi ile “iyi” ve “kötü” arasında seçim yaparak, eylemde bulunması olanağı olarak tarif edilebilmektedir. Fakat insan, ahlâki hayatın içeriğini oluşturan *iyiyi* ve *kötüyü* kendisine doğuştan verilmiş bir yeteneği olan akıllı ile seçebilme olanağına sahip olduğu halde, istenç üzerinde egemenlik talebinde bulunan bu iki ilke arasında sürekli olarak bir o yana bir bu yana savrulmaktadır.²⁰ Felsefesinin asıl amacı; insanı özerk ahlaki faile dönüştürmek²¹ olan Kant’a göre iyi ile kötü arasında savrulan kişiye, insanın özerk varlığına işaret eden akıl iyiye yönelmeyi söyler (buyurur). Kant’da akıl insanda bilgiyi oluşturacak mercii görevini üstlenmektedir. Bilgimizin kökü duyulardır. İnsan duyuları zihin yoluyla akla ulaştırılmakta ve orada son biçimleri verilmektedir. Akıl bilgiyi var etmemekte, var kılmamaktadır. O, yalnızca bilgiyi ilkin duyulardan devşirmenin, ardından da yorumlayıp biçimlemenin yöntemini belirlemektedir.²² Bu süreçlerin sonunda aklın sesini dinleyip insan *iyiyi* istemektedir (*iyi irade*). Bu, insanın bir (akıllı) iradesidir. Ahlaki eylem, *iyi irade* ile bireyin *iyiye* niyeti ya da *iyi* olanı amaçlaması ile ortaya çıkmaktadır. İrade sahibi sonlu bir varlık olarak insanın kendine bir amaç belirlemesi zorunlu olmaktadır.

Eğer biri sonsuz bir amaç belirlerse, o zaman o iyi istence göre eylemde bulunmaktadır.²³ Böylece pratik alanda ahlaki eylem ile ilişkilendirilmektedir. Ahlaki eylem bireyin iyi istencine göre davranışını gerçekleştirmesi olmaktadır. Ahlaki eylem; bireyin eylemini bir *iyi niyet* ya da *iyi* amaçla yapmasında ortaya çıkmaktadır. Kant en üstün iyiyi istemekten söz etmektedir. Şöyle ki; “*Bir irade, ancak herhangi bir istek, gereksinme, doğal bir eğilim tarafından değil, salt pratik akıl ve onun ilkeleri tarafından yönetilirse, bir iyi niyet, bir “iyiyi istemedir.”*²⁴ Metinde geçen bu ilkeler ahlak yasası tarafından belirlenmektedir. Böylece ahlaki eylem de ahlak yasasına uygun davranışı göstermek olarak açıklanabilmektedir. Bunun için aklın özerk olması gerekmektedir ki bundan özgürlüğün ahlak yasasının varlık nedeni olduğu anlaşılmaktadır.²⁵ Ahlakın yasa olmasıyla ilgili vurgulandığı gibi, Kant’ta ahlak yasası sadece kişinin kendi eğilimlerinin üstesinden gelmekle sınırlandırılmaz, ahlakın yasa olması için insanın eğilimlerinin üstesinden gelmesinin nesnel bir zemine dayanması

²⁰ Lokman Çilingir, **Pratik Aklın Doğal Diyalektiği**, 1.bs., Ankara, Elis Yayınları, Mart 2005, s.70.

²¹ E. Efe Çakmak, “Kant, Filozof Kral”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 41-42, Kış 2005, s.21.

²² Ş. Teoman Duralı, **Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi**, 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Mayıs 2013, s.123.

²³ Çilingir, a.g.e., s.55.

²⁴ Heinz Heimsoeth, **Kant’ın Felsefesi**, Çev.: Takiyettin Mengüşoğlu, 7.bs., Ankara, Doğubatı Yayınları, Mayıs 2016, s.119.

²⁵ Adugit, a.g.e., s.78.

gerekir. Kant'ta ahlak yasa sadece bir kişi için geeri değildir. Fakat herkes için nesnel geçerliği ve bir gerekliliği dile getiren ermelerdir. Akıl bu nedenle, özerk olmasını sadece kendisiyle ilgili değil, aynı zamanda bütün akıl sahibi varlıkları kapsayacak şekilde ortaya koymaktadır.²⁶ Ahlak yasası, pozitif anlamda özgürlüğün yasasıdır. **Pratik Aklın Eleştirisi'**nde Kant ahlak yasasını şöyle dile getirmiştir; *"yle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin."*²⁷ Kant'a göre iradi zgrlğ, salt aklın ahlak yasasının emrine uymasıdır. Sonuçta O mutlak doğal yaşamdan bağımsız bir g olarak, aşkın özgürlüğü nedensellik yasasının karşısında olduğunu değerlendirir.²⁸ Pratik akılda zgrlğ anlayışını aklın özerkliğine (zgr iradeye) dayandırmıştır.²⁹

1.2. zgrlğ Problemi

Buraya kadar zgrlğ kavramının pek çok diğer kavramla ilişkilendiği ve bu kavramlarla ilişkilendirilerek açıklanabildiği görülmektedir. Diğer yanda, tarih içinde filozofların zgrlğ problemine farklı yaklaşımlarına şahit olunmuştur.

18. yüzyılda önce Hume, ardından Kant zgrlğ kavramının içeriğine önemli bir açıklık getirmiştir. Kant, "insan zgr müdür, değil midir? zgrlğ var mıdır, yok mudur?" şeklinde sorulan soruları değiştirmiş ve "zgrlğ nedir?" diye sormuştur. Soruyu bu şekilde sormanın zgrlğ kavramının özünün ortaya konabilmesi için daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

Kant'ın felsefesinde özgürlüğü incelemeden önce zgrlğ probleminin genel geçmişine bir bakmak gerekmektedir. O zaman zgrlğ problemi karşısında Kant'ın duruşu ve savları daha iyi anlaşılabilecektir. "İnsanoğlu zgr müdür?" sorusu insanlığın kaçınılmaz ve cevaplandırılmaz sorularından biridir. İnsanoğlu bu soruyu daima çözmeye girişmiş ve lakin bugüne kadar kesin bir yanıt verilememiştir. zgrlğ dendiğinde çoğu zaman ne kastedilmektedir(in) sorusunun yanıtı; zgr iradedir. İnsanlar zgrlğ şu sorularla anlamlandırmaya girişmişlerdir: "İnsanoğlu hür bir iradeye sahip midir? ve hür iradeye sahip olmanın bir sonucu olarak

²⁶ Mehmet Gnen, **Kant'ta Tanrı ve Tanrışallaştırılan Akıl**, 1.bs., Ankara, Elis Yayınları, Ocak 2016, s.162-163.

²⁷ İyi, "18. ve 19. Yüzyıllarda Etik", a.g.e., s.77.

²⁸ Immanuel Kant, **Critique of Pure Reason**, First publication, Translated and Edited by Paul Guyer and Allen W. Wood, Cambridge, The Cambridge Edition of The Works of Immanuel Kant, Cambridge University Press, 1998, s. 485., A 447/B 475

²⁹ Muhammet Sait Duran, "Kant'ın dev Ahlakı zerine", **Temaşa, Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı 6, Ocak 2017. s.57.

kararlarında özgür müdür?” ve “Özgürlük ile fena (kötü) arasında bir ilişki var mı?” “Özgürlük yalnızca bir illüzyon mu?”, “Fiziki dünyanın olması bu dünyada her şeyin belirlenmiş olduğu anlamına mı gelmektedir?”, “İnsanlar fiziki dünyanın gerekliliğinden, örneğin, nedensellik yasasından azade midir?”, “Eğer fiziki dünya belirlenmiş ise, o zaman insanoğlunun bu dünyanın bir parçası olması ile ilgili ne söylenebilir?” gibi sorular neden kavramının metafizik, kozmolojik, epistemoloji ve ahlak bahislerini içine alacak şekilde bir zorunluluk fikri çerçevesinde yorumlanışından doğan nedensellik fikri ile yakından ilgilidir.³⁰ Şöyle ki: Evrende bütün olup bitenlerin nedensellik bağlantısı içinde belirlendiğini öne süren determinizm (belirlenimcilik)³¹; doğanın veya doğadaki olayların ya da bir bilimsel disiplinin alanına giren tüm nesne ve olayların önceden belirlenmiş olduğunu, onların öyle olmalarını zorunlu kılan birtakım yasa veya güçlerin etkisiyle meydana geldiğini Kısacası, her olayın maddi veya manevi birtakım nedenlerin zorunlu sonucu olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca bu görüş; evrensel doğa nedenselliğinin insan için de geçerli olduğunu, dolayısıyla insan özgürlüğünden herhangi bir şekilde söz edilemeyeceğini ifade eder.³² Nedenselliği temel ilke olarak kabul eden bu görüşte; insan iradesinin söz konusu zorunlu nedenler zincirine etkisi yoktur. Dolayısıyla insanlar ahlaki eylemlerde bulunurken özgür değildir. Çünkü insan ahlaki eylemlerinde bulunurken birtakım etkenlerin (psikolojik, toplumsal, ahlaksal, hukuksal vb) zorunlu sonucu olarak o eylemi gerçekleştirir. Bu durumda bir seçim söz konusu değildir.

Bu anlayış çerçevesinde değerlendirilen Fransız aydınlanma filozoflarından ansiklopedist Baron D’Holbach, insanın kalıtsal ve çevresel etmenlerinin bir ürünü olduğu düşüncesindedir. Bu koşulların dışına çıkamayan insanın da irade özgürlüğünün olamayacağını ifade eder. O doğada olup biten olayların, insan eylemleri de dahil nedenleri bilinsin veya bilinmesin her şeyin nedensellikte belirlendiğini savunur. Bunun dışında yani nedenselliğin dışında kalabilecek irade özgürlüğü gibi bir kavramı hatalı bir fikir olarak değerlendirir.³³ Doğadaki olayları katı

³⁰ İlhan Kutluer, “Determinizm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 2016-2019 (Bu madde ilk olarak 1994 senesinde İstanbul’da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 9.cildinde, 215-220 numaralı sayfalarda yer almıştır.), <https://islamansiklopedisi.org.tr/determinizm>.

³¹ Akarsu, a.g.e., s. 26.

³² Seyit Coşkun, “Özgürlük Problemi: Spinoza ve Kant”, **Dört Öge**, Yıl 4, Sayı 9, Nisan 2016, s. 140.

³³ Baron D’Holbach, With notes by Diderot, Now Translated for the first time by H.D. Robinson, **The System of Nature or Laws of the Moral and Physical World**, Volume I, Originally published 1868, Batoche Books, Kitchener 2001, <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/holbach/volume1.pdf>, s. 105, 114.

bir determinizm anlayışıyla izah eden ve bu anlayışı insan eylemlerine de genelleyen bu görüşte özgürlüğe/özgür iradeye yer kalmıyor. Özgürlük yoktur sonucuna varılıyor.

Özgürlük probleminin yani özgür iradenin olup olmadığının ortaya çıkmasındaki bir başka husus mutlak bir iradeye sahip, her şeyi bilen, her şeyi önceden takdir eden, her şeyi önceden belirleyen bir Tanrının varlığı kabul edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; “eğer her şeyi belirleyen bir Tanrı varsa, hala insanoğlunun özgür olabilmesinden söz edilebilir mi?”, “Adem ile Havva elmayı yeme ya da yememede gerçekten özgür müydüler; yoksa elmayı yeme kıssası bu insanlığın başlangıcı için gerekli ve önceden-belirlenmiş bir basamak mıydı?”, “Tanrı insanoğlu hür bir iradeyle mi yaratmaktadır?” Halbuki, insanoğlunun amellerinde özgür olduğunu söylemesi, Tanrı’nın her şeyi bilmesine ve her şeye gücü yetmesine ters düşüyor görünmektedir. Dolayısıyla evrendeki olayların yanı sıra insanın istencini de Tanrının belirlediğini öne süren teolojik determinizm olarak adlandırılan bu öğretilerde; eğer Tanrı her şeyi belirlemekteyse özgürlük yoktur.³⁴ Hükmüne varılıyor.

Sonuç olarak mutlak/katı determinizm ve Tanrı’nın mutlak iradesi karşısında insanın irade özgürlüğüne yer bırakmayan kaderci anlayış ahlakın imkanını ortadan kaldırmaktadır. Eğer fiziki dünyanın tüm amilleri önceden-belirlenmiş bir plana göre hareket etmekteyse ve bu nedenle insanoğlu özgür değilse o zaman eylemlerin sonucundan nasıl mesul olunacaktır. Bu sorun karşısında determinizm (belirlenimcilik) karşıtı görüşteki bazı düşünürler, determinizmi reddederek indeterminizm’i (belirlenmezlik) yani, evrende meydana gelen her şeyin değişmez yasalarla açıklanamayacağını, nedensellik yasasına bağlı olmadan gerçekleşen olay, olgu ve süreçlerin de bulunabileceğini, İnsan iradesinin her zaman neden-sonuç zincirine bağlı olarak çalışmadığını ileri süren anlayışı³⁵ benimsemişlerdir. İndeterministlere (belirlenmezlik) göre; insan ahlaki eylemde tamamıyla özgürdür. İnsan için doğal nedensellikten kaynaklı bir belirlenim yoktur.³⁶ Dolayısıyla insan kendi özgür iradesini kullanarak özgürce eylemlerini yapar ve bu nedenle kişi davranışlarından sorumludur.

³⁴ Doğan Özlem, “Ahlakta, Hukukta ve Siyasette Özgürlük Kavramı Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 72, Sayı 1, Yıl 2014. s.87.

³⁵ Akarsu, a.g.e., s. 26.

³⁶ Coşkun, a.g.e., s. 140.

Nedensellik ilkesi uğruna özgürlüğü yok sayan anlayış ile özgürlüğe yer açmak için nedenselliği yok sayan anlayış dışında determinizm ile hür iradenin uyumlu olabileceğini, nedensellik ile özgür iradenin bir arada bulunabileceğini/uzlaşabileceğini savunan bir başka görüşte felsefe tarihinde gündem olmuştur. Böyle bir pozisyon bağdaşırcılık (compatibilism) ya da ılıman determinizm (*moderate determinism*) olarak bilinmektedir. Bu yaklaşım, doğanın kanunları tarafından belirlenimle birlikte insanın özgür olabileceğini ve bunun özgürlükle nasıl uyumlu olabileceğini anlamlandırmaya çalışır. Bunlara göre doğa nedenselliği ve irade özgürlüğü bir arada olabilir. Felseficiler arasında böylece determinizm ile indeterminizm arasında bağdaşırcı pozisyon alanlar vardır. Böyle düşünenlerden biri olan Kant determinizmin, ahlakın şartı olarak saydığı hür irade³⁷ ile uyumlu olabileceğini savunmaktadır.

Kant'a göre "Nedensellik kavramı, neden dediğimiz bir şey aracılığıyla başka bir şeyin, yani sonucun ortaya çıkmasını gerektiren *yasalar* kavramını gerektirmektedir. Özgürlük, doğa yasalarına bağlı bir istemenin özelliği olmamakla birlikte, bundan dolayı hiç de yasadışı değildir; daha çok o, değişmez, ama özel türden yasaları olan bir nedensellik olmalıdır; yoksa özgür bir isteme saçma bir şey olur."³⁸ Demektedir. Dolayısıyla istenci determine eden bir yasa vardır. Fakat bu doğanın yasası olmayan, kişinin kendi *istemesi* ile kendinden ortaya çıkan bir yasadır. Özgürlükten gelen bir nedenselliği burada kabul etmek gerekmektedir. Dolayısıyla ahlak yasası bir belirlemenin olduğu, fenomenal alandan farklı olan numenal olarak nitelenen alana işaret eder.

Kant, özgürlüğe yer bırakmayan, her şeyin doğa yasalarına uygun olup bitiği tezinin (*Antinominin antitezi*) karşısına özgürlük antinomisi tezini ortaya koymuştur. Fakat Tezi ve antitezi aynı anda kabul etmek mecburiyetinde kalan akıl bu durumda çatışkıya düşer. Çatışkıdan kurtulamayan, sorunu çözemeyen teorik aklın içine düştüğü bu durumda devreye sorunu çözmek, çatışkılarını aşmak için aklın farklı bir işleyişi olan saf pratik akıl girer. Böylece saf pratik akıl sayesinde bu çatışkı aşılır. Yani kişinin itkilerinin, duygularının, menfaatlerinin istenci belirlemesine müsaade etmemesi, bu duyguların istenç üzerinde amir olmasını engellemesi, bu etkilerden bağımsız olması gereklidir. Kişinin bu olanağı vardır. Fakat istenç de belli bir şey

³⁷ Selma Aydın Bayram, *The Relation of Freedom and Evil in Kant's Moral Philosophy*, Middle East Technical University (Yayınlanmamış Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s.9-11.

³⁸ Ernst Cassirer, **Kant'ın yaşamı ve öğretisi**, Çev. Doğan Özlem, İstanbul, İnkılâp Kitabevi Yayınları, 2007, s.329-330.

tarafından yönlendirilmedikçe eylem ortaya koymayacağına göre, doğa nedenselliği dışında istence amir olacak, istenci belirleyecek yasanın, yani ahlak yasasının dolayısıyla özgürlüğün ortaya konması gerekli olmaktadır. Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserinde bunu yapmıştır.

Kant **Pratik Aklın Eleştirisi**'nde pratik aklın eleştirisini yaparak, eleştirel felsefe dönemi başlamıştır. Pratik akıl felsefenin çok eskiden beri sorunudur. Kant pratik akıl felsefesine, "kritik bir felsefe" adını vermiştir.³⁹ Aşkın özgürlüğün sağlamlık kazandığı ile söze başlayarak **Pratik Aklın Eleştirisi**'nde devamında Kant; "...*bu özgürlük, teorik aklın, nedensellik kavramını kullanırken, nedensel bağlantılar dizisinde koşulsuz olanı düşünmek istediğinde kaçınılmazcasına düştüğü antinomiden kendini kurtarmak için gereksediği mutlak anlamdaki özgürlüktür.*"⁴⁰ demektedir.

Kant teorik felsefesinde özgürlüğün düşünülebileceğini, fakat bilinemez ve çözülemez bir sorun olarak kaldığını ifade eder. Öte yandan pratik felsefesinde ahlakiliğin gerçekliğini, aklın tek olgusu olarak nitelendirdiği ahlak yasasının bilincine dayandırmıştır.⁴¹ Ahlak yasası da bizi özgürlük idesine götürür. İnsan özgürdür. Fakat bu özgürlüğün belirli bir sınırı vardır. Bu sınır, Tanrı ya da doğa gibi dış etkenler tarafından değil, ancak insan aklının kendisi tarafından konmuş bir sınırdır. Buna göre insan kendi iradesi ile ahlak yasalarını özgürce belirler. Bu nedenle ahlak yasaları insanın dışında konulan ve uyulması istenen yasalar değildir. İnsan, kendi özgür iradesiyle belirlediği genel geçer ahlak yasalarına yine kendisi uyar.

Kant'ın ahlak anlayışında doğanın yasalarından farklı olarak, insanın kendi (ahlak) yasaları olduğu farz edilmektedir.⁴² Burada geçen ahlak yasası terim anlamında bireyin nasıl davranması gerektiğini belirleyen kuralları sistemidir. Ahlak yasası bir *imperatif*, bir *buyruk* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlak yasası bir buyruktur, fakat kendi istencimizle kendimize koyup gereğini yerine getirmeye çalıştığımız, bizi belirlemesine izin verdiğimiz bir buyruktur.⁴³ Hakiki iradi özgürlük ahlak yasasına uyulmasından ibarettir. Ahlakiliğin gereği bireyin yasaya uygun hareket etmesi gerekmektedir. İnsan akıl sahibi bir varlıktır. Aklı ona yasaya ve

³⁹ Heimsoeth, a.g.e., 2016, s.116.

⁴⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, a.g.e., 2014, s.3. 4.

⁴¹ Duran, a.g.e., s.57.

⁴² Günenç, a.g.e., 2016, s.161, 163.

⁴³ Doğan Özlem, **Kant Üstüne Yazılar**, 1.bs., İstanbul, Notos Kitap Yayınevi, Ocak 2015, s.27.

yasanın buyruklarına uymayı (itaat etmeyi/ödev) söylemektedir. Kant'a göre insan ahlak yasasının bilincine yalnızca gerçekten özgür olduğunda varabilmektedir.⁴⁴ Burada özgür olma pozitif anlamında, bireyin eğilim ve dürtülerden, yani öznel zorlayıcı nedenlerden bağımsız olarak *istenci* (iradesi) olarak kullanılmaktadır. İnsanın gerçek pratik özgürlüğe erişmesi duyusal güdülerini ahlaki niyeti sayesinde engellemesi ile ve doğa zorunluluğundan bağımsız bir şekilde eylemde bulunması ile olmaktadır.⁴⁵ Dolayısıyla ahlak konusunda bazı görüşler insanın özgür olduğunu savunurken bazı görüşler de özgür olmadığını savunmaktadır. Determinizm, özgürlük kavramının karşıtı olarak anlaşılması ve bilinmesi gereken bir husustur. Nedenlerin, oluşumların, ilişkilerin zorunlu bir biçimde belirlendiği doğada, doğanın gerçekliğinde özgürlüğün olup olmadığı önemli bir sorundur.

Buraya kadar özgürlük kavramının bir analizi ile özgürlük problemi ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde ise salt aklın eleştirisinde özgürlük, salt aklın çatışmaları bağlamında ve genel olarak özgürlük sorunu ele alınmaktadır.

---

⁴⁴ Duran, a.g.e., s.65.

⁴⁵ Çilingir, a.g.e., s.77, 174.

İKİNCİ BÖLÜM

SAF AKLIN ELEŞTİRİSİNDE ÖZGÜRLÜK

2.1. Saf Aklın Eleştirisinde Genel Olarak Özgürlük Sorunu

Kant, ya *doğaya* göre, ya da *özgürlükten* gelen iki tür nedensellikten söz eder.⁴⁶ **Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi** adlı eserinde Kant, akıl sahibi, dolayısıyla düşünülür dünyaya ait bir varlık olarak insan, kendi istemesinin nedenselliğini, özgürlük idesi olmadan hiç düşünemez; çünkü duyular dünyasının belirleyici nedenlerinden bağımsız olma (aklın, kendisine hep yüklemesi gereken bu bağımsızlık) özgürlüktür, demektir.⁴⁷ Burada Kant, aklın kendisine hep yüklemesi gereken bu bağımsızlık (özerklik) ibaresiyle onun özerkliğinin (ve *çıkarsamalı* bir devamlılığının) özgürlük olduğunu demeye getirmektedir. Bunun olanaklılığı ise aşkınsal bir idealizme götürmektedir. Böylece özgürlük ile doğal nedenselliğin uzlaştırılabilirliği tartışması Kant'ın felsefesinde onun aşkınsal idealizminde zeminini bulmakta, *nedenin sınırlarını* aydınlatmak için kendi zamanının hem dogmatik rasyonalizmin hem de dogmatik ampirizmin bir eleştirisini içermektedir. Kant'ın felsefi sistemi natüralizm ile idealizm, nedensellik ile özgürlük, mekanizm ile teleoloji ve rasyonalizm ile ampirizm arasında süregelen tartışmanın/çatışmanın eleştiricilik (kritisizm) adı altında bir devamından ibarettir. Kant'ın tüm eleştirel felsefesi bir mücadele alanına benzetilebilir ki orada çekişen tarafları özgürlük ile doğa nedenselliği, koşullu ile koşulsuz, mutluluk ile ahlâklılık oluşturur. Metafiziğin bu çatışmalı durumu aklın cevaplamaşının mümkün olmadığı halde, aklın kendi doğasından ortaya çıkan sorulardan kaynaklanır.

Kant'ın Üçüncü Çelişkisinde sav dogmatik rasyonalist bir bakışı tanıtmakta ve koşulların tamlığı için bir koşulsuz koşulu talep etmekte, ve anti sav dogmatik bir ampirist bakışı tanıtmakta ve böyle koşullu koşulu, koşulların genelliği için reddetmektedir. Üçüncü Çelişki savı bağımsız nedensellik iddiasına dairdir, örn. Aşkınsal özgürlük, doğal nedensellik ile uygun olarak görüşler alanında. Bir yandan da üçüncü çatışkının anti savı görüşler alanında böyle bağımsız nedenselliği reddetmekte ve aşkınsal özgürlüğü görüşlerin haricinde yani şeylerin kendilerinde nedenin salt bir idesi olarak düşünmeyi olanaklı yapmaktadır. Kantçı bağlamda

⁴⁶ Immanuel Kant, **Arı Usun Eleştirisi**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 1993, s. 270., A 532/ B 560

⁴⁷ Kant, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, a.g.e., 2015, s.71., 109.

çekişme özgürlük ile doğal nedensellik arasında değildir. Fakat nedensellik olarak özgürlük, aşkınsal özgürlük ve doğal nedensellik arasındadır.⁴⁸ Doğayı, doğadaki nedensellik yasasıyla yani; doğadaki her şey nedensellik yasasına tabidir, doğadaki her olayın zamansal olarak kendisinden önce gelen bir nedeni vardır. Bu nedenler dizisinin geriye doğru gidilse bile bir başlangıcı yoktur; birbirlerini türeten nedenler dizisi tamamen erdirilemez. Şeklinde açıklayan tezin karşısına Kant “doğa yasası yeterli olarak a priori belirlenmiş bir neden olmaksızın hiçbir şeyin olamayacağını anlatır. Öyleyse, “tüm nedensellik yalnızca doğa yasalarına göre olanaklıdır” önermesi, bu sınırsız evrenselliği içinde alındığında, kendisi ile çelişkilidir ve bu yüzden bu biricik nedensellik türü olarak alınamaz”⁴⁹ görüşüyle karşı çıkılabileceğini söyler.

Kant, doğadaki nedensellik yasasının doğayı açıklamada tek başına yetersiz olacağını bunun yanında bir de “kendiliğinden bir durumu başlatma gücü olarak tanımladığı, kozmolojik anlamda, özgürlükten gelen bir nedenselliğin düşünülebileceğini savunur. Böyle bir kendiliğindenlik zamanda belirlenen ve zamansal olarak daha önce gelen başka bir nedeni gerektirmez.”⁵⁰ Kant şöyle der:

“öyle bir nedensellik varsaymalıyız ki, onun yoluyla bir şey olmakta, ama nedeni önceki bir başka neden yoluyla zorunlu yasalara göre daha öte belirlenmiş olmaksızın olmaktadır; başka bir deyişle, nedenlerin saltık bir kendiliğindenliği varsayılmalıdır, öyle ki buna göre doğa yasaları ile uyum içinde ilerleyen bir görüngüler dizisi kendiliğinden başlar; öyleyse bir aşkınsal özgürlük varsayılmalıdır ki, onsuz doğanın sürecinde görüngüler dizisi nedenler yanında hiçbir zaman tam olmaz.”⁵¹

O halde, başka türden bir nedensellik gerekli olmaktadır. Kant’a göre, evrensel nedensellik yasası nedensel serinin mutlak bir totalitesini bize veremeyeceği için akıl bir olay tarafından belirlenmeyen yeni bir seri başlatma yetisine sahip “kendiliğindenlik” idesini, özgürlüğü üretir.”⁵² Kant’ın saf aklın eleştirisi kitabının transadantal diyalektik bölümünde yüzleştiği diğer bir sorun özgürlükten

⁴⁸ Burcu Başaran: Kant’s Transcendental Freedom, A Thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of Philosophy, Ankara, March 2015, s.1-2.

⁴⁹ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.g.e , s.239., A 446/ B 474

⁵⁰ Daniele Conti, “On Kant’s Theory of Freedom”, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/21871763/On_Kants_Theory_of_Freedom, s.2.

⁵¹ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.e., s.239., A 446/ B 474

⁵² Güven Özdoğru, “Özgürlük ya da Nedensel Belirlenim, Üçüncü Bir Olasılık (Antinomi) Mümkün mü?”, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/330674621OZGURLUK_YA_DA_NEDENSEL_BELIRLENIM_UCUNCU_BIR_OLASILIK_ANTINOMI_MUMKUN_MU, s.89.

gelen nedensellik ile doğa nedenselliğinin fenomenler dünyasında bir arada bulunup bulunamayacağıdır. Özgürlük ve nedensellik kavramları arasında sorunlu bir ilişki vardır. Özgürlük ve nedensel belirlenim birbirini dışlayan iki durumdur. Tüm nesnelerin doğadaki nedensellik yasasına tabi olduğu, belirlendiği durumda özgürlük kavramından bahsetmek mümkün olmamaktadır. “Evrendeki herşey yalnızca doğa yasalarıyla olur.” görüşünü savunanlar, kendisi görüngüler dünyasında olmayan, ama etkisi bu dünyada yeni bir seri başlatabilen böyle bir özgürlüğün deneyimin birliğini ortadan kaldıracağını, nesnel ve evrensel olduğu gösterilen nedensellik ilkesiyle çelişeceği için itiraz etmektedirler. Kant’a göre bu görünürde bir çatışkıdır. O saf aklın eleştirisi’nde üçüncü antinomiye çözerken özgürlük idesini, nedensellik yasasıyla beraber öne sürmekte ve bu iki kavramın çelişmeye düşmeksizin bir arada var olabileceğini iddia etmektedir.⁵³ Kant’ın bu antinomiye getirdiği çözüm basittir:

“Bu iki farklı nedensellik, iki farklı alanda çalışırlar. Yani, bir doğa yasası olarak nedensellik ilkesi görüngüler (fenomen) dünyasında, özgürlükten kaynaklanan nedensellik ise düşünülür(numen) dünyada birbiriyle çelişmeden varolabilirler. Bu anlamıyla insan bir yandan duyulur dünyada yer alan bir görüngü olarak bu nedensellik yasasına tabi olacaktır, ama öte yandan aynı insan numen karakteri nedeniyle kendisi zamansal olarak önceden başka bir olay tarafından belirlenmeden yeni bir seri başlatabilecek, yani özgür olabilecektir.”⁵⁴ Kant’ın bu antinomiye getirdiği çözüm, kendi koyduğu sınırları ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kant’ta aşkınsal özgürlüğün “gerçek”liğini “henüz” göstermediğini, ama sadece teorik açıdan nedensellik yasasıyla çelişmediğini göstermeye çalıştığını, bilimle uğraşırken doğayı sanki böyle bir özgürlük yokmuş gibi ele almamız gerektiğini söyler. Theodor W. Adorno’nun dediği gibi çatışkılar öğretisinin sonuçta kazananın nedensellik olduğunu söyleyebiliriz, çünkü deneyim alanında sadece nedensel olarak düşünebiliriz. Fakat pratiğin önceliği açısından baktığımızda tek önemli olan şey özgürlüktür.⁵⁵ Kant’ın özgürlüğün olasılığını gösterme ısrarının temelinde; eğer insan, doğadaki diğer nesneler gibi nedensellik yasasının koşullarına bütünüyle tabi olursa edimlerinden sorumlu olamayacağı fikri bulunmaktadır. O’na göre “özgürlüğün olanağı ve gerçekleşmesi, insanın bilen

---

⁵³ Özdoğru, a.g.e., s.86.

⁵⁴ Özdoğru, a.g.e., s.90.

⁵⁵ Theodor W. Adorno, **Ahlak Felsefesinin Sorunları**, 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s.63.

varlığında, yani insan aklının ilgilerinin bilmeye çevrildiği yerde değil; aklın pratik alandaki kullanılmasında aranmalıdır.”⁵⁶

2.2. Transandantal Diyalektik

Kant'ta özgürlük kavramı bir anlama gücü /verstand/understanding kavramı olmaktan ziyade bir akıl yani; vernunft/reason kavramıdır. Transandantal diyalektik, transandantal estetik ve analitikten farklı olarak aklın işleyişini konu edinir. Bu anlamıyla diyalektik, akıl yürütmenin çok daha üst bir biçimini ifade eder. Saf estetiğin kavramları yani, zaman ve mekan ile anlama gücünün saf kavramları yani, kategoriler bize nedensellik (determinizm) çerçevesinde bilgi verebilirler. Halbuki akıl deneyimin bu tür imkanlarından yoksundur. Deneyimden yoksun olan akıl bir takım arayışlara başlar. Özgürlük bu arayışlarda çok önemli olan kavramlardan bir tanesidir. Bu hususta temel sorun; belirlenebilme ya da belirlenememe sorunudur.

Kant **Saf Aklın Eleştirisi** kitabının “Transandantal Diyalektik” bölümünde, saf aklın üç temel idesini ele alıp incelemiştir: Ruh, evren ve Tanrı. Bazen o, bu ideleri ölümsüzlük, özgürlük ve Tanrı olarak ta tasnif eder. Kant, eğer akıl kendisindeki bu idelerle güvenli ve gerçek bir bilgiye varmak isterse hataya düşeceğini söyler. Ayrıca Kant kitabının bu bölümünde “akıl sahibi hiçbir kimsenin fark edilse bile kendisinden kaçınamayacağı bir hatalı/yanılsamalı akıl yürütme mantığının varlığını göstermeyi istemektedir.”⁵⁷ Kant şöyle der:

“Arı usun doğal ve kaçınılmaz bir diyalektiği vardır. Ve bu acemi birinin bilgideki eksiklikten ötürü kendini içine düşüreceği, ya da herhangi bir sofistin akıllı insanların kafalarını karıştırmak için yapay olarak yarattığı bir diyalektik değildir. Tersine, bu engellenemeyen bir yolda insan usuna bağlı olan ve uydurmaları ortaya serildikten sonra bile aldatmaları sona ermeyecek ve durmaksızın usu her zaman giderilmeleri gereken geçici sapınçlara düşürecek bir eytişimdir.”⁵⁸

Aklın bu diyalektik (hatalı/yanılsamalı) işleyişini daha iyi anlamak için Kant'ın bilgi felsefesiyle bağlantısını kısaca izah etmeliyiz. Kant'a göre “Bütün bilgimiz deneyimle başlar ama deneyimden gelmez.” Yani; bilginin oluşması için duyu verisi

⁵⁶ Heinz Heimsoeth, **Kant'ın Felsefesi**, Çev.: Takiyettin Mengüşoğlu, 3.bs., Ankara: Doğu Batı Yayınları, Ekim 2007, s.112.

⁵⁷ Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, a.g.e., 2007, s.101-102.

⁵⁸ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.g.e., s.177., A 298/ B 355

ve duyu verisinden gelmeyen bizde olan duyarlılık yetisi zamana, mekana ve müdrike/anlık yetisinin kategorileri'ne ihtiyaç vardır. Kant müdrike/anlak yetilerini Transandantal Estetik (*Transcendental Aesthetic*) ve Transandantal Mantık olarak (*Transcendental Logic*) iki ana başlıkta kritik etmiştir. Bunlardan birincisi bilginizin teşekkülü için duyarlılığının (*sensibility*) temel formlarının *a priori* katkılarını göz önünde bulundurur, yani mekân ve zamanı. Duyularla gelene zaman ve mekânı biz ekleriz. Bir diğer değişle duyulara duyulardan gelmeyen bizde olan zaman ve mekânı giydiririz. İkincisi de hem gerçek hem gerçek olmayan (yanılsamalı) bilginiz için⁵⁹ anlama/anlak/müdrike yetimizin *a priori* katkılarını göz önünde bulundurur. Bu yetimizde de duyulardan gelmeyen kategoriler bulunur. Kategoriler zaman ve mekanda giydirilmiş olan duyu verilerine ikinci bir kıyafet giydirirler. Bunun sonucunda deneyim alanı ile ilgili olan bilgi oluşur. Bu alan deneyim alanıdır numenal alanla ilgili değildir. Gerek duyarlılığın zaman ve mekan formları gerekse anlak/müdrikenin kategorileri duyu verilerine bizim yüklediğimiz şeylerdir. Ama bunlar ancak duyu verileriyle ilgili olarak çalışırlar. Saf anlama yetisinin bütün bilgisi bir koşullar yığını içinde olup biter.

Aklın idelerine gelince "salt anlama yetisi, kategorileri, nasıl temel kavramlar olarak kendisinde taşıyorsa bu dar anlamdaki akıl da kendisinde bir takım apriori kavramlar taşır. Aklın bu apriori kavramlarına, Kant "ideler" adını verir."⁶⁰ "salt anlama yetisinin bütün bilgisi bir koşullar yığını içinde olup biter, buna karşılık akıl, anlama yetisinin sınırını aşarak, daima koşulsuz olana ulaşmaya çabalar. Anlama yetisi her zaman bir koşullar yığını (neden-etki'nin görülmeyene kadar uzayan dizisi içinde dönüp dolaştığı halde; akıl birbiri ardınca sıralanan koşulların dizisinin bütününe kavramak ister. Kant'ın sözleriyle: "aklın ideleri koşulların totalitesi (bütünlüğü) ile uğraşır."⁶¹ Kant bu hususu şu şekilde ifade eder,

"aşkınsal us kavramı her zaman yalnızca koşulların bireşiminin saltık bütünlüğüne yöneliktir ve hiçbir zaman saltık olarak koşulsuz olandan, tüm bağlantılarda koşulsuz olandan başka bir şeyde sonlanmaz. Çünkü arı us ilkin sezgi nesneleri ile ya da daha doğrusu bunların imgelem gücündeki bireşimleri ile ilgili her şeyi anlağa bırakır. Us yalnızca anlak kavramlarının kullanımındaki saltık bütünlükle ilgilenir ve kategoride düşünülen bireşimli birliği saltık olarak koşulsuz olana götürmeye çalışır."⁶²

⁵⁹ Kant, Critique of Pure Reason, a.g.e., s. 2, 4.

⁶⁰ Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, a.g.e., 2007, s.101.

⁶¹ Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, a.e, 2007, s.102.

⁶² Kant arı usun eleştirisi. A.g.e. sy.187., B 383

Akıl bu şartsız koşulsuz/mutlak olanı özgürlük, Tanrı, ölümsüzlük (bazen Kant bu kavramlar yerine evren, ruh, tanrı şeklinde de kullanır) kavramlarıyla buluyor. Bu ideler ne duyulardan ne de anlama yetisinden devralınmadığı halde aklın mutlak yani koşulsuz olana ulaşma isteğinden dolayı akıl tarafından zorunlulukla üretilmektedir. Kant İdeyi duyulara karşılık gelen hiçbir nesnenin ona verilemeyeceği zorunlu bir akıl kavramı olarak ele almaktadır. Kendi deyimi ile “İdea ile zorunlu bir us kavramını anlıyorum ki duyuda ona karşılık düşen hiçbir nesne verilemez.”⁶³ Dolayısıyla bunların hariçte(doğada) nesnel olarak karşılıkları yoktur ve deney alanının bütünüyle dışındadırlar. Bu kavramlar metafiziğin en temel kavramlarıdır. Deneyim dünyası şartsız olanı yapısal olarak vermez. Çünkü deneyim dünyasında herşey şartlıdır. Neden-sonuç ilişkisine göre ilerler. Zamanda bir önce olan bir sonrakini belirler. Zaman ve dolayısıyla nedensellik her şey belirlenir. Bundan dolayı Tanrı, özgürlük, ölümsüzlük kavramlarını deneyim dünyasında arayamayız. Akıl bu sınırlılığı bu şartlılığı aşacak şekilde şartsız olanı deneyim dünyasında aramaya devam eder ve kendiliğinden ürettiği ideaları sanki hariçte(doğada) bir varlığı, nesnel geçerliliği varmış gibi düşünmeye çalışır. Bunun için de yanılsamalara, çatışkilara, paralojizm’e düşmeye başlar. Kant’ta diyalektik bu nedenle yanılsamalar mantığıdır. Böyle olduğu halde bu ideleri boş bir işe yaramaz olarak görmek gerekmez. Kant, bu ideleri,

“onlarla hiçbir nesne belirlenemiyor olsa da, temel ve göze çarpmayan bir yolda anlağa onun genişlemiş ve tutarlı kullanımının kanonu olarak hizmet edebilirler. Anlak onlarla kendi kavramlarına göre olduğundan daha çok bilgi edinmiyor olsa da, onlarda bu bilgi açısından daha iyi ve daha kapsamlı yönlendirim bulur. Usun kavramları belki de doğa kavramlarından kılğısal kavramlara bir geçişi olanaklı kılar. Ve bu yolla ahlaksal ideaların kendilerine usun kurgul bilgileri ile destek ve bağlantı sağlayabilirler.”⁶⁴

Şeklinde değerlendirmektedir. Fakat bu kavramlardan (ideler) ortaya çıkan sorunlar teorik alanda gerekli biçimde cevaplanamıyorlar. Bu kavramlar teorik alanda değil, özellikle de özgürlük pratik alanda işe yarıyor.

⁶³ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.g.e., s.187., B 384

⁶⁴ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.g.e., s.188., A 329

2.3. Saf Aklın Çatışmaları Bağlamında Özgürlük

Kant'ın felsefesinde iki dönemden söz edilmektedir; (1) Eleştirel felsefe öncesi dönem ve (2) Eleştirel felsefe dönemi. Eleştirel dönemde Kant felsefesini aklın eleştirisi eksenini etrafında kurmaya başlamıştır.⁶⁵ Eleştirel felsefe, metafizik alanın sorgulamasını da kendine konu almıştır. Kant'a göre insan aklının çözemediği, ancak yapısı gereği sormadan edemediği bir takım sorular vardır. "İnsan akli bilgilerinin bir türünde, sormaktan kaçınmadığı sorular yüzünden tedirgin olmak gibi, garip bir alın yazısına sahiptir; gerçi bu sorular aklın kendi yapısından çıkarlar, ama bunlara akıl yanıt veremez; çünkü bu soruların yanıtlanmaları insan aklının her türlü gücünü aşarlar."⁶⁶ Bu soruların alanı Tanrı, ruh, özgürlük evren ideleri başlığında toplanan metafiziktir. Metafiziğin problemleri salt aklın sınırları içerisinde çözülmek istendiğinde antinomi(=teorik aklın kendi yapısından dolayı düştüğü bir durum⁶⁷)lere (çatışıklara) düşülmekteydi. Örneğin; "Tanrı vardır." ve karşı tezi "Tanrı yoktur", "doğada özgürlük vardır." karşı tezi "doğada özgürlük yoktur.", "evrenin bir başlangıcı vardır." karşı tezi "evrenin bir başlangıcı yoktur." gibi savlar akıl tarafından kaçınılmaz bir biçimde ortaya atılmaktadır. Bu tezlere ve anti tezlere bağlı olarak hem idealist, dogmatik hem de materyalist, ateist sonuçlara ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar ise kesinlikten yoksundur. Bu şundan kaynaklanmaktadır; aklın yapısında metafizik sorunlarda tezi ve antitezi aynı oranda haklı çıkarabilecek bir çatışma durumu hep bulunur. Zira metafizik konularda akıl antinomi olarak; yani diyalektik olarak çalışır. Çünkü bu idelerin duyulur dünyada bir karşılıkları yoktur. "Bu ideleri anlamaya yönelen bütün çabalar, onlarla sağlanacak bir bilgi "boş görünüş" olmaktan öteye bir anlam taşımaz."⁶⁸ Fakat akıl deney dünyasının dışına çıkıp, sınırlarını aşarak bu ideler üzerinde düşünmekten geri durmaz ve bunun sonucunda bir takım çözümsüz sorunlarla, çatışıklarla karşılaşılır. Kant bunlara "antinomi" adını verir. Bu ideler bilgiye konu edinilse bile çözüme kavuşturulamazlar.

Kant, **Saf Aklın Eleştirisi**'nde dört çatışkı üzerinde durmuştur. Özgürlük bu çatışıklardan biridir. Özgürlük antinomisi evren konusunun bir parçası olarak birbirini izleyen nedenler dizisi düşünüldüğünde ortaya çıkar. İnsan akli yapısı gereği

⁶⁵ Acar, a.g.e., s.7-8.

⁶⁶ Immanuel Kant, "Katıksız (Duru) Aklın Eleştirisi", Seçilmiş Yazılar, Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015, s.121.

⁶⁷ İyi, "18. ve 19. Yüzyıllarda Etik", a.g.e., s. 76.

⁶⁸ Immanuel Kant, **Pratik Usun Eleştirisi**, Çev.: İsmet Zeki Eyüboğlu, 8.bs., İstanbul, Say Yayıncılık, 2013, s.15.

evrende olup biten olayları neden-etki dizisi içinde, kendinden önce gelen nedenlere bağlayıp anlamakta ve açıklamaktadır. Fakat akıl bununla yetinmeyip neden-etki dizisi boyunca geriye doğru giderse, sonunda nedenlerden bağımsız, “hiçbir koşula bağlı olmayan ilk bir neden var mıdır yoksa neden-etki dizisi geriye doğru sonsuza kadar gider mi ?” sorularını gündeme getirir. İşte bu noktada “Doğa yasalarına göre nedensellik kendisinden evrenin görüngülerinin tümünün türetilebileceği biricik nedensellik değildir. Bu görüngüleri açıklamak için bir de özgürlük yoluyla nedenselliği varsaymak zorunludur.” Tezi ile “Hiçbir özgürlük yoktur, tersine evrendeki her şey yalnızca doğa yasalarına göre olur.”⁶⁹ birbiriyle çatışan karşıt tezi ortaya çıkmaktadır. Üçüncü çatışkının antitezi bu şekilde formüle ediliyor;

“Varsayalım ki, doğa yasalarına göre olandan başka bir nedensellik yoktur, o zaman ‘olan her şey bir kurula göre kaçınılmaz olarak izlediği önceki bir durumu öngörecektir’. Ama bu şekilde hiçbir zaman bir ilk başlangıç söz konusu olamaz ve buna göre birbirini türeten nedenler yanında dizi tamamlanamaz, yani dizi asla tümüyle kavranamaz. Ama şimdi doğa yasası yeterince a priori olarak belirlenmiş nedenler olmaksızın hiçbir şeyin olamayacağını söylüyor ki, bu bir çelişkidir. O zaman biz bir nedensellik daha varsaymalıyız ki, ‘onun yoluyla bir şey olmakta, ama nedeni önceki bir başka neden yoluyla zorunlu yasalara göre daha öte belirlenmiş olmaksızın olmaktadır, bu demektir ki, doğa yasaları ile uyum içerisinde işleyen bir görünüşler dizisini kendiliğinden başlatan, nedenlerin mutlak bir kendiliğindenliği varsayılmalıdır; öyleyse transandantal (aşkın) bir özgürlük varsayılmalıdır.’ Ancak bu şekilde doğa sürecinde nedenlerin yanında görünüşler dizisi tamamlanma imkânı bulur.”⁷⁰

Özgürlük antinomisinin tezine göre; “neden-etki dizisinden geriye doğru gidildiğinde bir başlangıca ve bir ilk nedene ulaşılır. Bu ilk neden başka bir nedenden meydana gelmemiştir. Neden-etki dizisi onunla başlamıştır. Şeklinde düşünceleri ihtiva etmektedir.” Kant, “kendisi için hiçbir neden gerekmeyen, koşulsuz olan bir şey, başlangıç olmuştur. Koşula bağlı olmayan bu nedene “özgürlük” ya da “özgürlüğün nedenselliği” adını verir.⁷¹ Felsefe tarihinde, evrenin oluşunda, “ilk hareket veren” den, hiçbir koşula bağlı olmayan bir ilk nedenden, özgürlükten söz edilir. “İşte doğada olup bitenlerin tersine, kendisi artık başka bir etkidenden doğmamış olan bir neden, koşulsuz bir şey aranır, o zaman “özgürlükten doğan bir etkilemeye” varılır. Böylece tez ve karşı tez birbirine karşı durur. Gerçekte bu durum,

⁶⁹ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.g.e., s.239., A 444/B 472-A 445/B 473

⁷⁰ Çilingir, a.g.e., s.39.

⁷¹ Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, a.g.e., 2007, s.108.

aklın diyalektiğinden başka bir şey değildir; yani hayale dayanan “görüntü mantığı”nın, aklın yanılsamasını, her iki yönden kanıtlamasıdır.”⁷²

Kant, **Saf Aklın Eleştirisi**’nde diğer antinomilerden farklı olarak özgürlük antinomisini çözerken özgürlük idesini, nedensellik yasasıyla beraber öne sürmekte ve bu iki kavramın çelişmeye düşmeksizin bir arada olabileceğini savunmaktadır. “Bunu yaparken de aşkınsal idealizmin temel ayırımını, “duyulur dünya” ile “düşünülür dünya” ayırımını öne sürer, böylece birbirini dışlayan nedensellik ve özgürlük kavramlarının, farklı zeminlerde birbiriyle çatışmadan bir doğa yasası olarak nedensellik ilkesinin görüngüler dünyasında, özgürlükten kaynaklanan nedenselliğin ise düşünülür dünyada var olabileceğini göstermeye çalışır.”⁷³ Kant’ın özgürlük antinomisine getirdiği bu çözüm, Kant’ın kategoriler öğretisi gereği evrendeki her olayın nedenselliğe tabi olduğu görüşüyle çeliştiğinden eleştirilmiştir. Gerçi Kant da; “aşkınsal özgürlük” hakkında; “Kuramsal us, bunu, yalnız sorunsal nitelikte düşünülmesi olanaksız görülmeyen bir kavram diye ortaya koyabilmiş, ancak nesnel gerçekliğini sağlayamamıştı.” şeklinde ifade eder.⁷⁴ Dolayısıyla teorik akılda gerçekliği gösterilemeyen, çözümsüz kalan özgürlük idesi asıl kullanım alanı olan pratik akılda, ahlak felsefesinin temelinde yer almıştır.

Buraya kadar salt aklın eleştirisinde genel olarak özgürlük sorunu, transandantal diyalektik ve salt aklın çatışmaları bağlamında özgürlük sorunu ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde ise teorik akıl pratik akıl ilişkisi, teorik akıldan pratik akla geçişte özgürlük ve negatif özgürlük konuları araştırılmaktadır.

---

⁷² Heimsoeth, a.e., s.108.

⁷³ Özdoğru, a.g.e., s.88-90.

⁷⁴ Kant, Pratik Usun Eleştirisi, a.g.e., 2013, s. 23.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRATİK AKILDA ÖZGÜRLÜK

3.1. Teorik Akıl ve Pratik Akıl Ayırımı

Kant, akıllı kendi içinde teorik ve pratik akıl alanlarına bölerek düşünmüş ve öyle kavramsallaştırmıştır. Bunlardan pratik akıl alanı basit bir kavrayışla ahlaki eylemin (yasanın) yerine getirilme alanıdır. Teorik akıl ise eyleme değil bilmeye, bilgiye yönelik düşünülen akıl alanıdır. Kant'ın kuramındaki bu iki akıl alanı önemlidir ve birbiriyle ilişkilidir. Ancak bu iki akıl alanının ne olduğu kavranarak Kant'ın özgürlüğü ele alışı ve kavramsallaştırışı anlaşılabilir. Kant teorik akılda gerçekleşmeden kalan koşulsuz olana, pratik akılda kategorik bir gereklilik olarak gerçekleşme olanağı sunmaktadır.⁷⁵ Bir eylemin yapılmadan önce koşulsuz ön kabulü gerekmektedir. Yani insanın kendi *iradesiyle* eylemini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Böylece teorik akıldan pratik akıla geçişte özgürlük problemi ile karşılaşmaktadır. Salt aklın sınırları içerisinde çözülmeye çalışıldıklarında antinomilere düşen⁷⁶ akıl, metafiziğin bu türden problemlerini, ancak pratik akıl alanında çözülebilmektedir. Dolayısıyla teorik aklın sorunlu olması pratik alandaki çözümleri daha gerekli kılmaktadır. Pratik akıl, teorik akıldan işlev olarak farklıdır. Kant'a göre teorik akıl olanı bildiren akıl iken, pratik akıl bize olması gerekeni bildiren akıldır.⁷⁷ Pratik akıl böylece teorik akıldan ayrılmaktadır. Başta özgürlük olmak üzere *İstenç*, *ödev* ve *amaçlar ülkesi* gibi kavramlar pratik aklın kavramlarıdır.

3.2. Teorik Akıldan Pratik Akıla Geçişte Özgürlük

Kant her ne kadar teorik akıldan pratik akla geçişe, **Saf Aklın Eleştirisi**'nde bahsetmişse de gerçek anlamda teorik akıldan pratik akla geçişi, 1785'te yayınlanan **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi** (Alm. **Grundlegung zur Metaphysik der Sitten**) isimli eseriyle yapmıştır. Daha sonra Kant 1788 yılında da **Pratik Aklın Eleştirisi** (Alm. **'Kritik der Praktischen Vernunft'**) isimli eserini vermiştir. Bu eserle beraber, Kant pratik aklın eleştirisini yaparak ahlak felsefesi (etik) sistemini sistemli şekilde tamamlar.

⁷⁵ Aslı Çerçi, Kant Felsefesinde Özgürlüğün Yeri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s.47.

⁷⁶ Kaya Keha, a.g.e., s.29-30.

⁷⁷ Demirel, a.g.e., s.27.

Kant, **Saf Aklın Eleştirisi**'nde dört çatışkı üzerinde durmuştur. Özgürlük bu çatışkılardan biridir. Özgürlük çatışkısının tezine göre; başka türden bir nedenselliğin yani özgürlükten gelen nedenselliğin de göz önüne alınmadan tek başına doğa nedenselliği ile doğada olup bitenleri açıklamak, izah etmek mümkün gözükmemektedir. İnsan aklı bu durumda bir kavrama daha ihtiyaç duymaktadır. Bu da özgürlük kavramıdır. Kant özgürlükle birlikte Tanrı, ölümsüzlük idelerini metafiziğin başlıca sorunları arasında ele almıştır.⁷⁸ Kant tarafından salt aklın ideleri olarak değerlendirilen bu kavramlardan özgürlük; her şeyden önce bir *düşüncedir*. Anlamı; *“özgürlük nedir? sorusuna verilen bir yanıt olma bakımından, özgürlüğün ilkin ve özünde yalnızca bir “fikir, yani “saf aklın” düşündüğü bir “düşünce”, Kant’ın deyişiyle bir “ide” olması demektir”*.⁷⁹ Kant ideleri psikolojik, kozmolojik ve teolojik olarak sınıflandırmıştır. Salt aklın ideleri arasında Tanrı, ruh ve evren ya da bunların yerine kullanılabilen Tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük vardır.⁸⁰ Yalnızca düşünülen kavramlar ortaya koyabilen salt aklın ideleri olan bu kavramların deney alanında karşılıkları yoktur. Bunlardan Tanrı ve ruh (aklın ötesinde) aşkındırlar. Kant’a göre bu aşkınsal idelerin kendileri arasında belli bir bağlantı ve birlik kendini gösterir ve arı us onlar aracılığıyla tüm bilgilerini bir dizgeye toparlar.⁸¹ Teorik aklın içerisinde doğrudan doğruya kendini bilince göstermeyen özgürlüğü ancak a priori olarak ahlak yasası vasıtasıyla biliyoruz. Fakat teorik olarak özgürlüğün hesabını veremesek de, pratik olarak özgür olduğumuzun farkındayızdır. Özgürlüğümüz bizzat pratik zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kant’a göre insanın eylemlerinden dolayı sorumlu tutulmasının temelinde yer alan özgürlüğün, pratik yani ahlaki alan dışında, nedenselliğin hüküm sürdüğü doğada aranması insan aklını çözülemez sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Teorik akıl bağlamında doğadaki nedensellik içinde kendisine yer bulamayan, bir yer yaratamayan özgürlüğe bu yeri özgürlük bağlamında pratik akıl yaratır. Kant aklı ikiye ayırır. Fakat bu iki ayrı akıl olduğu anlamına gelmez. Kant aklın iki ayrı biçimde işleyişi olduğunu düşünür. Aklın teorik işleyişinin sorunlu olduğunu fark eden akıl, özgürlük kavramını pratik alana götürmeyi daha fazla ister, gerekli görür. Kant aklın içerisindeki bu işleyişi önemser. Özgürlük burada temel bir kavramdır. Çünkü özgürlüğü varsaymak zorunlu hale gelir. Özgürlüğü zorunlu olarak

⁷⁸ Aduğit, a.g.e., s.76-77.

⁷⁹ İyi, “18. ve 19. Yüzyıllarda Etik”, a.g.e., s.76.

⁸⁰ Çerçi, a.g.e., s.16.

⁸¹ Kant, Arı Usun Eleştirisi, a.g.e., s.191., B 395

değerlendirdiğimde, karşımda ahlak yasasıyla başlayan ahlaklılık yapısı çıkmaya başlar. Ahlak yasasıyla birlikte saygı kavramı da ortaya çıkar. Ahlak yasasına duyulan saygı ise herhangi bir şeyden dolayı değil kendisinde değerli olduğu için saygı duymak anlamına gelir. Bu da insanı ödev kavramına götürmektedir. Bu noktada özgürlük kavramı ahlaki boyutuyla daha somut bir görünüşle ortaya çıkmaktadır. İnsanın ikili varlık yapısına sahip olarak hem doğanın nedenselliğine hem de aklın nedenselliğine bağlı olması ancak salt pratik akıl tarafından ortaya konabilmektedir.⁸² Pratik akıl Kant'ta aynı zamanda amaç belirleme yetisidir. Dolayısıyla sonuçta istenç ya koşullu olan pratik akıl, yani dürtüler ve eğilimler tarafından, ya da pratik akıl, yani bütün duyusal-deneysel koşullardan bağımsız olan akıl tarafından belirlenir. Sıradan insan aklındaki bu ikilik çatışmayı kaçınılmaz kılar. Bu ikilik olgusu veya "aklın çelinmesi", aklın amaç belirleyen bir yeti olmasının kaçınılmaz sonucu görülmektedir.

Eylemde bulunan insan kendini akıl ile doğa arasında bir konumda hissetmektedir. Bunlardan duyusallık bir "engel" olarak aklın veya "direnç" olarak özgürlük ediminin karşısında durmaktadır. Diğer yanda özgürlükle ilgili olan akıl yasası da doğa yasasının karşısında yer almaktadır. Duyusal bir varlık olarak insan doğa mekanizmasına tabi olmakta, ama akıllı varlık olarak onu aşmakta, yani düşünsel dünyaya ait olmaktadır. İnsanın bu iki farklı açıdan kavranması (kendinde varlık ve görünüş olarak), aynı zamanda özgürlük ile doğa zorunluluğunu bir uyuma kavuşturmanın biricik yolu olmaktadır. Akıl sahibi varlık böylece duyusal güdülerini ahlaki niyeti sayesinde engelleyerek ve doğa zorunluluğundan bağımsız bir şekilde eylemde bulunarak gerçek, pratik özgürlüğe erişmektedir.⁸³ İnsanoğlu fiziksel olarak duyular âlemine katılmaktadır. O bakımdan bu âlemin nedensel gerekliliği ile bağlı olmaktadır. Diğer yanda özgürlüklerinin farkında olarak düşünsel âleme de katılmaktadır. İnsanın eylemlerinin nedenselliği sadece nedensel gereklilikte yatmamaktadır. Bu itibarla rasyonel varlıklar olarak insanlar izzet kazanmaktadır, bu onlara doğa yasalarından bir bağımsızlığı (özgürlüğü) bahşetmektedir. Bu nedenle özgürlük yasasının pratik gerekliliğine itaat edilmesi gerekmektedir. İnsanoğlu sadece ahlaklılık yolu ile bu izzete sahip olmaktadır. Dolayısıyla ahlaki eylemlerin değeri, doğayla ilgili değil, niyetlerde; yani istemenin (iradenin) maksimlerinde vücuda gelmektedir.

---

⁸² Çerçi, a.g.e., s.29, 34.

⁸³ Çilingir, a.g.e., s.68-69, 174.

Kant doğa nedenselliği yanında bir de özgürlükten gelen nedenselliğin olduğunu savunur. Dolayısıyla, özgürlüğün doğa yasalarına bağlı olmamakla birlikte bundan dolayı da yasadışı olmadığını iddia eder. Özgürlüğün değişmez özel türden yasaları olmalıydı. Bu da kişinin kendi istemesiyle kendinden ortaya çıkan bir yasadır. Dolayısıyla yasadır. Fakat doğanın yasası olmayan, kişinin kendi *istemesi* ile kendinden ortaya çıkan bir yasadır. Özgürlükten gelen bir nedenselliği burada kabul etmek gerekmektedir. Teorik akılda kozmolojik bir ide olan özgürlük, insan varlığı alanında insanın akla dayanan eylemlerinde,⁸⁴ yani pratik akılda gerçekleşme olanağı bulur.

Önceki metinde açıklandığı gibi Kant özgürlük idesiyle bağlantılı olarak özgürlük çatışkısını da ele almıştır. Bu çatışkı teorik akıldan pratik akıla geçişin gerçekleştiği çatışkıdır. Kant'ın bu çatışkıda özgürlüğü kanıtlamayı değil, özgürlüğün çürütülemeyeceğini göstermeyi amaçladığı söylenebilmektedir. Kant'a göre özgürlüğün olanağı insanın bilen varlığı olan aklın teorik alandaki kullanılmasında değil, pratik yani ahlaki alandaki kullanılmasında aranmalıdır.⁸⁵ Teorik aklın sorunlu yapısı pratik aklın kullanımını daha önemli kılar. Pratik akıl, teorik akıldan farklı işleve sahiptir. Teorik akıl özgürlük üzerine bilgileri verirken, pratik akıl özgürlüğü bilmek değil, ahlaki alanda gerçekleştirmek istemektedir.⁸⁶ Onda ahlaklılığın ilkesinin sonunda özgürlük idesine bağlandığı ya da indirgendiği görülür.⁸⁷

3.3. Negatif Özgürlük

Özgürlük ya da özgürleştirmek mefhumları bir negatif ve bir de pozitif anlamlara sahiptir.⁸⁸ Kant özgürlüğü böyle pozitif ve negatif anlamlarında düşünmüş ve birbirinden ayırmıştır. Kant özgürlüğü fiziki dünyanın belirlemesinden kurtarmaya girişmektedir.⁸⁹

Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı eserinde Kant, özerkliğin açıklanmasında özgürlüğün temel kavram olduğunu belirtmiştir. O, akıldan yoksun varlıkların kendiliğinden etkin olamadıklarını, ancak doğa zorunluluğuyla, kendi

⁸⁴ Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, a.g.e., 2007, s.112.

⁸⁵ Ülker Öktem, "Kant Ahlakı", **Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Cilt 18, Yıl 2007. s.3.

⁸⁶ Günenç, a.g.e., 2016, s.61.

⁸⁷ Adugit, a.g.e., s.78.

⁸⁸ Hao Liang, Freedom as Morality, A Thesis submitted in partial fulfillment of the requirement for the Degree of Master of Arts in Philosophy at The University of Wisconsin-Milwaukee, May 2014, s.3.

⁸⁹ Bayram, a.g.e., s.12.

dışındaki yabancı nedenlerin etkilemesiyle etkin olabildiklerini değerlendirir. Oysaki insan, akıl sahibi varlık olarak doğa nedenselliğinden bağımsız olarak aklın kendisinden doğrudan ortaya çıkan, özgürlükten gelen nedensellikte istemeyi belirleyebilir. Bu nedenle istenç kendisini belirleyecek olan yabancı maddeden bağımsızdır demektir.⁹⁰ Kant'ın yaptığı "Gerçi özgürlük, istemenin doğa kanunlarına dayanan bir niteliği değildir; fakat özgürlüğün bu yüzden kanunsuz olması gerekmez; özgürlük, daha çok, özel bir çeşit olan ve değişmeyen kanunlara dayanan bir neden olmalıdır; çünkü aksi halde özgür bir isteme manasız bir şey olurdu. Çünkü her etki, ancak kanunlarla mümkündür ve kanunsuz bir determinasyon yoktur." Açıklaması bizi bu iki türlü özgürlük kavramına götürmektedir. Özgürlüğün, istemeyi belirleyecek olan yabancı maddelerden bağımsız oluşu tanımı, onun ne olduğunu görmemizi sağlama bakımından verimli olmayıp, bundan dolayı da tanım "negatif" bir tanımdır, ancak özgürlüğün bu negatif açıklamasından Kant'ın dediği gibi özgürlüğün pozitif kavramı çıkmaktadır.⁹¹ Birincisi negatif anlamdaki özgürlük, duyular dünyasının determinant sebeplerine, diğer bir deyişle doğaya ve empirik olana ait hiçbir şeye tabi olmamak, ikincisi ise istemenin kendisi için kendi koyduğu kanundan başka bir şeye tabi olmaması anlamında pozitif özgürlük.⁹²

Kant'a göre, "negatif özgürlük, akıl sahibi olmaları bakımından, canlı varlıkların bir tür nedenselliği olan istemenin, onu belirleyen yabancı nedenlerden bağımsız olarak etkili olabilme özelliğidir."⁹³ bu anlamdaki özgürlük, insanın duyular dünyasının determinant sebeplerine, diğer bir deyişle doğaya ve empirik olana ait hiçbir şeye tabi olmamasını⁹⁴, insanın doğa yasalarından ve insan itkilerinden bağımsız olabilme olanaklığını anlatmaktadır. Özgürlüğün negatif görünümü arzudan bağımsız güdülenme için bir kapasiteyi içermektedir, rasyonel olan ve rasyonel olarak eyleyen insan, koşullu buyruk olmayan bazı prensip ya da prensiplere bağlanarak negatif özgürleşme ile arzular ya da koşullu buyruklara bağlı olmayan sebepler için eyleyebilmektedir.⁹⁵ Yani; Kant'ta bir yanıla fenomenal (görünüş), duyular dünyasına ve bir yanıla da numenal (düşünüldür) dünyaya ait

⁹⁰ Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, a.g.e., s.64., 97.

⁹¹ Harun Mustafa Töle, Immanuel Kant'ta Özgürlük ve Sorumluluk İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2005, s.36.

⁹² Takiyettin Mengüşoğlu, **Kant ve Scheler'de İnsan Problemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969, s.44-45.

⁹³ Kant, "Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi", a.g.e., 2015, s.64., 97.

⁹⁴ Mengüşoğlu, a.g.e., s.44-45.

⁹⁵ Andrews Reath, "Did Kant Hold that Rational Volition is *Sub Ratione Boni*?", 2014, s.246.

dual bir varlığı olan insan, fenomenal(görünüş) duyu dünyasına bağlı bir varlık olarak onun pşşik yanı, duyguları, duyuları, eğilimleri ve dolayısıyla yapıp etmeleri doğaya, doğa yasalarına bağlıdır. Fakat insan eğilimlerinin, doğa kanunlarının esiri değildir. İnsanda yapıp etmelerini determine eden bu etkilere karşı koyabilme, onlardan bağımsız olabilme olanağı mevcuttur. Kant, bu noktada iradenin her doğal varlık gibi hariçten belirlendiğini ve dolayısıyla insan iradesinin özgür olmadığı, insanın doğa kanunları karşısında çaresiz olduğu görüşünü şiddetle reddeder. O iradenin fiziki dünyanın, duyular dünyasının belirlemesinden bağımsız olabileceğini, bu anlamda özgür olduğunu savunuyor ve buna da negatif özgürlük diyor. Fakat iradenin duyular dünyasına, doğa yasalarına ve empirik olan hiçbir şeye bağlı olmamasından, iradenin hiçbir yasaya bağlı olmadığı anlamına gelmeyeceğini bilakis insanın fenomenal (görünüş) dünyasının temeli olan, numenal (düşünülür) dünyaya ait olan daha çok özel türden değişmeyen yasalara bağlı olduğunu vurgular. Buna pozitif özgürlük adını verir. Kant'a göre doğa nedenselliği tarafından belirlenmeyen istemeyi belirleyecek olan ahlak yasasını ortaya koymak, yani pozitif anlamda özgürlüğün ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir.⁹⁶ Pozitif anlamda özgürlük ise istemenin kendi kendine yasa olma özelliği olarak tanımlanabilmektedir.⁹⁷

Buraya kadar pratik akılda özgürlük incelenmiştir. Bir sonraki bölümde ise özgürlük ve ahlak (yasası) ilişkisi incelenmektedir.

---

⁹⁶ İyi, "18. ve 19. Yüzyıllarda Etik", a.g.e., s.77.

⁹⁷ Adugit, a.g.e., s.78.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE AHLAK (YASASI) İLİŞKİSİ

4.1. Pratik Aklın Yapısı

Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi** kitabının önsöz'ünde, pratik aklın teorik akıl ile koşutluğuna önce vurgu yaparak bu kitabın yapması beklenenin yalnızca saf pratik aklın var olduğunu ortaya koymak olduğunu, bu amaçla aklın bütün pratik yetisini eleştirdiğini açıklamıştır.⁹⁸ Böylece metafiziğin pratik anlamda kaynakları ve sınırları belirlenmektedir. Bu anlamında akıl, aynı zamanda ahlaksallığın da temelini oluşturmaktadır. Aklın insandaki asli işlevi iyi istemeyi var etmek olmaktadır. Kant'a göre doğa varlıkların amacına ulaşması için gerekli, en uygun vasıtaları kendisine vermiştir. Bu varlıklar gerek içgüdüleri gerekse fiziki yapılarıyla kendisine faydalı olan şeylere akıl, istem olmaksızın ulaşabilmektedir. Kendilerine zararlı olan şeylerden kaçınabilmekte, kendilerini koruyabilmektedirler. Doğanın insana içgüdüler dışında akıl ve istem vermesindeki amaç ne olabilir. İnsanın varlığının korunması, refahı tek kelimeyle mutlu olması için mi insana akıl ve istem verilmiştir. Eğer böyleyse doğa fena halde yanılmıştır. Zira Akıl insanı mutluluğa ulaştırma konusunda, içgüdülere nazaran oldukça başarısızdır. Aklından ziyade içgüdüleriyle yaşayan insanların çok daha mutlu olduğu tecrübe edilmektedir. O halde aklın belirlenmesinde, insana verilmesindeki amaç insanı mutluluğa götürecek bir vasıta olmasının çok ötesinde çok değerli bir şey için olmalıdır. O da: *"aklın hakikî belirlenimi, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi olan değil, aklın mutlaka gerekli olduğu kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkarmak olmalı."*⁹⁹ Bu isteme *en üstün iyi* anlamına gelmektedir. Salt pratik akıl *en üstün iyiyi* ödev olarak gerçekleştirmek istemektedir.

4.2. Pratik Akılda Özgürlüğün Temel İde Olması

⁹⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, a.g.e., 2014, s.3., 3.

⁹⁹ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, a.g.e., s.10-11., 5-7.

Kant teorik felsefesinde salt aklın ideleri olarak değerlendirdiği¹⁰⁰ Tanrı, ruh, özgürlük(evren) kavramları hakkında hüküm verilemeyeceğini ama aynı zamanda bunların reddedilemeyecek kavramlar olduğunu ifade eder. Ahlaklılığın ilkesinin temelinde yer alan özgürlük idesi, Kant ahlakında temel varsayımların başında gelir. Özgürlük, bütün akıl sahibi varlıkların iradesine özgü bir özelliktir. Özgür olmadığımızda davranışlarımızdan sorumlu tutulamayız ve davranışlarımıza ahlaki yargılar uygulanamaz. Bu nedenle özgürlük ahlakın temel varsayımı olarak kabul edilmek zorundadır. Diğer iki varsayım ise Tanrı ve ölümsüzlüktür. Özgürlük varsayımı diğer iki varsayımdan farklıdır. Çünkü; özgürlük onların varlık imkanını da sağlamaktadır. Şöyle ki; doğanın nedenselliği, bilgi alanı, deneyim alanı içerisinde teorik bir biçimde sorunlu halde olan özgürlük, pratik alan içerisinde akıllı bir varlığı devamlı olarak ahlak yasasına kaydırır. Özgürlük ahlak yasasına gitmeyi gerektirir. Bundan hareketle özgürlük diğer sorunlu olan iki kavrama yani, Tanrı ve ruh kavramına yer açmaya başlar. Teorik akıl bağlamında Tanrının, ruhun hem var olduğunu hem de var olmadığını söylelenebilirken, pratik alanda ise bu ideler özgürlük kavramı bağlamında, pratik akıl çerçevesinde ayrı bir biçimde değerlendirmeye tabi tutulur.

Pratik (ahlaki) alanda insan bunların ön kabulleri (varsayımları) ile ahlak sistemini yapılandırır ve ona göre davranır. Kant'a göre insan aklının iki temel işleyiş biçimi vardır. Bir yönüyle doğada bulunan nesneleri kendindeki kavramlarla işleyip bilgiye dönüştüren, teoriler kuran yani nesnelere bilmek için yönelen, olanla ilgilenen teorik akıl ile olana, bilmeye değil de olması gerekene yönelen, kendindeki ideleri gerçekleştirmek yani eyleme dönüştürmek, eylemek gereksinimini duyan, salt pratik akla da sahiptir.¹⁰¹ Eylemi konu alan ahlak ise Tanrı'ya, ruhun varlığına, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inanmamızı gerektirmektedir. Kant saf pratik aklın var olduğunu ortaya koymakla ve bunun için aklın bütün pratik yetisini eleştirmeye, özgürlüğün de bu yetiyle bundan böyle sağlamlık kazandığını ifade etmektedir.¹⁰² Özgürlük, aklın duyusal dünyanın belirleyici nedenlerinden bağımsız olarak görünüşler alanında bir nedenler dizisi başlatabilmesi olarak görülmektedir.¹⁰³ Böylelikle özgürlük diğer Tanrı ve ruh varsayımları gibi aşkın bir şey olup, onunla ilişkili *iyilik* idesini de Kant pratik

¹⁰⁰ Adugit, a.g.e., s.76-77.

¹⁰¹ Öktem, a.g.e., s.1-2.

¹⁰² Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, a.g.e., 2014, s.3., 4.

¹⁰³ Çilingir, a.g.e., s.43.

(ahlaki) alanda temellendirmeye ve insanın ahlakiliğinden yola çıkarak ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁰⁴

Özgürlük ile ahlâk böylece birbiri ile ilişkilenen kavramlardır. Kant'ın felsefesinde özgürlük ahlaki koşul olmuştur. Kant'ta ahlaklılığın ilkesi sonunda özgürlük idesine bağlanmaktadır.¹⁰⁵ Özgürlük idesi ahlak yasası yoluyla kendini ortaya koymaktadır.¹⁰⁶

4.3. Özgürlük ve Ahlak Yasası İlişkisi

Kant'ta özgürlük ve ahlak yasası birbirine ayrılmaz şekilde bağlıdır, birbirinden bağımsız düşünülemez, biri diğerini tamamlar ve var eder. Çünkü kişinin aklın yasasına göre eyleyebilmesi onun doğa nedenselliği ve duyular dünyasından bağımsız başka bir nedenden dolayı eyleyebildiğini gösterir. Böylece kişi ahlak yasası vasıtasıyla özgür olduğunun, özgürlüğün bilincine varır. Buna karşılık ahlak yasasının varlık nedeni de özgürlüktür. Şöyle ki istemenin doğa nedenselliği tarafından belirlenmeme olanağı anlayışı, içerisinde istemenin doğa nedenselliği dışında bir belirleyicinin olduğu fikrini içerir. İstemenin aklın ürünü olan, aklın ortaya çıkardığı bir yasa tarafından belirlendiği dolayısıyla bu belirlenme özgürlükten gelen bir neden olduğu için, özgürlük ahlak yasasının varlık nedenidir. Kant özgürlüğü ahlak yasasının varlık düzeni, ahlak yasası da özgürlüğün bilgi düzeni olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁷

Özgürlüğü saf pratik aklın koyduğu yasaya uymak olarak değerlendiren Kant'ta ahlak yasası, Kant'ın felsefesinin en önemli kavramlarının başında gelmektedir. Kant'ın ahlak anlayışının temelinde bu kavramın olduğu söylenebilir. Çünkü Kant'ın felsefesindeki eylem, irade, iyi, kötü değerleri ile din, Tanrı gibi kavramlar onunla ilişkili olarak açıklanmaktadır.¹⁰⁸ Ahlak yasası koşulsuz bir buyruk olarak vazife görmektedir.¹⁰⁹ Diğer yanda ahlaki buyruk kendini ödev olarak ortaya

¹⁰⁴ Duran, a.g.e., s.79.

¹⁰⁵ Adugit, a.g.e., s.63, 78.

¹⁰⁶ Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, a.g.e., 2014, s.4., 4-5.

¹⁰⁷ Kant'a göre: "özgürlük ahlak yasasının ratio essendi'sidir, ama ahlak yasası da özgürlüğün ratio cognoscendi'sidir. Ahlak yasası daha önce aklımızda açıklıkla düşünülmüş olmasaydı, özgürlük gibi bir şeyi (kendi içinde çelişme taşımasa bile) kabul etmekte hiçbir zaman kendimizi haklı görmezdik. Ama özgürlük de olmasaydı, içimizde ahlak yasasıyla hiç karşılaşmazdık." Immanuel Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**, Çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, 5.bs., Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri dizisi: 2. 2014, s. 4.

¹⁰⁸ Mehmet Günenç, "Kant'ın Ahlak Metafiziği", **Kutadgubilig Felsefe - Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, Mart 2011. s.341-342.

¹⁰⁹ Adugit, a.g.e., s.78.

koymaktadır. Kant'a göre hemen her insanda ahlaksal yükümlülük ve ödev duyguları vardır.¹¹⁰

Özgürlüğü ahlak yasasına uymak olarak değerlendiren Kant, insanın özgürleşmesinin belli safhalardan geçtiğini ifade etmektedir. Şöyle ki; ahlak yasası bize sırf kendisinden dolayı eylemde bulunmayı söylemektedir. Bu şu anlama da gelmektedir; insan başka saiklerden dolayı da eylemde bulunmaktadır. Kant bu noktada akıllı varlığın özgürleşmesinin birinci adımı olarak, itkilerinden, doğa nedenselliğinden, ben sevgisinden dolayı eylememesi, bu nedenlerin istemeyi determine etmesine müsaade etmemesi gerektiğini vurgular. Böylece iradeyi bu etkilerden bağımsızlaştırıp özgürleşmesi gerektiğini, insanın bu olanağının bulunduğunu savunur. Fakat doğa nedenselliğinden, itkilerden, ben sevgisinden dolayı eylemde bulunmayan, bağımsız hale gelmiş istemenin neye göre eylemesi sorusu gündeme geldiğinde Kant'ın buna verdiği cevap; sırf ahlak yasasından dolayı eylemelidir şeklindedir. Böylece insanın kendi aklının koyduğu yasaya -ahlak yasasına- göre eylemde bulunabilen kişilerce gerçekleştirildiğinde ise pozitif özgürlük adını almakta ve böyle eyleyebilen kişilerin özelliği haline gelmektedir.¹¹¹

Özgürlük pozitif anlamını ahlak yasası ile deneyimi sonucunda kazanmaktadır. Kant'ın savunduğu özgürlük pozitif anlamda özgürlüktür ve ona göre özgürlük yasaya uymadır.¹¹² Bu yasa, aklın kendi iradesiyle koyduğu ve sonra da uyduğu yasadır. Kant'a göre özgürlüğün pozitif anlamı bir şey "için" özgür olmaktadır. Bu bir şey ahlak yasasının bilincidir. Kant, aklın tek olgusu olarak nitelendirdiği ahlak yasasının bilinci (*özgür istenç*) ile eylemin yapılmasını öne sürmektedir. Bunun için insanın istemesinin nedenselliğinin doğanın nedenselliğinden bağımsız olması gerekmektedir. Kant, ahlak yasası yoluyla yalnızca özgürlüğümüzün farkına (bilincine) vardığımızı savunmaktadır.¹¹³ Aklın bir idesi olan özgürlükten bir duygu olan saygıya doğru yaptığı bu çıkarımla Kant ahlâk metafiziğini temellendirmekte, bu doğrultuda bütün akıl sahibi varlıkların eylemlerinin ahlaksal değerini belirleyecek nitelikte bir yasa ortaya koymaya çalışmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁰ Demirel, a.g.e., s.27.

¹¹¹ Ayşe Çevik, Sartre ve Kant'ta Özgürlük ve Etik, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.iii.

¹¹² Acar, a.g.e., s.14.

¹¹³ Owen Ware, "Rethinking Kant's Fact of Reason", **Philosophers' Imprint**, Volume 14, No. 32, November 2004, s.11.

¹¹⁴ Ogün Ürek, "Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 13, 2007/2, s.190-191.

Kant bu yasayı, ahlak yasası olarak adlandırmaktadır. Ahlakın kıstası, aklın, yapılan eylemin ilkesinin herkes için ve bütün şartlar altında geçerliliği olan bir yasa olarak genelleştirilip genelleştirilemeyeceğini kontrol etmesine bağlanmıştır. Bunun yanında eylemin ilkesinin mantıksal bir çıkmaza neden olup, ilkenin alt yapısının yıkılmasına yol açmaması gerekmektedir¹¹⁵.

Kant'ta ahlak yasası biçimsel bir yasadır; yani ahlak yasası empirik olanla, içerikle ilgilenmez. Kant bütün felsefesinde zaten biçimsel olanı, evrensel olanı arar. Kant'ın teorik alanla ilgili saf aklın eleştirisinde çizdiği temel yapı kendisini pratik alanda da gösterir. Ahlak yasası içeriği belirleyen evrensel olan bir kriterdir. Bu kriter 'öyle davran ki eylemin maksimi evrensel bir ilke olsun' şeklinde formüle edilir.¹¹⁶ Kant **Pratik Aklın Eleştirisi** kitabında saf pratik aklın ilkeleri üzerine açıklamalar yaparken maksimlere de açıklık getirmektedir. Kant, pratik kurallar (maksimler) ile pratik yasalar arasında ayırım yapmaktadır. "pratik ilkeleri, altına birçok pratik kuralın girdiği genel bir isteme belirlemesini taşıyan önermeler olarak değerlendirmektedir. "Maksimler; taşıdıkları koşul, özne tarafından yalnız kendi istemesi için geçerli görüldüğünde, öznelirler. Bu koşul, nesnel, yani her akıl sahibi varlığın istemesi için geçerli olarak tanındığında ise, nesnelirler ya da pratik yasalardır."¹¹⁷ Demektedir.

Kant'a göre, öznel kurallarda tehlikeli olan nokta ben sevgisinin olmasıdır. Ben sevgisi sınırsız bir mutluluk arzusudur, sınırsız bir sahip olma isteğidir. Maksimi öznellikten kurtarmak için ben sevgisine bir sınır çekip, öznel maksimi evrensel bir ilkeye dönüştürmek gerekir. Evrensellik ise akılsal olan her varlığa hitap eden bir evrenselliştir ve tüm insanları kapsar. Zaten "Öyle hareket et ki, insanlığa, her seferinde kendi kişiliğinde olduğu gibi başka herkesin kişiliğinde de yalnız araç olarak değil, ama aynı zamanda amaç olacak biçimde davranasın"¹¹⁸ şeklindeki ikinci ahlak yasasında insanı bir araç değil bir amaç haline getirilmesi de bu hususun zorunlu bir devamıdır. Bu ilk iki yasayı gerçekleştirmek, realiteye, dünyaya adapte etmek, bütün insanların bir cumhuriyet oluşturması içinde "İstemenin(ıradenin), maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak

¹¹⁵ Duran, a.g.e., s.75-76.

¹¹⁶ Çerçi, a.g.e., s.46.

¹¹⁷ Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, a.g.e., 2014, s.21., 35.

¹¹⁸ Immanuel Kant, "Ahlak (Törel) Metafiziğinin Temellendirilmesi", Seçilmiş Yazılar Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015, s.271.

görebilecek şekilde eylemde bulun!”¹¹⁹ şeklindeki üçüncü ilkenin ortaya konulması gerekir.

Ahlak yasası ile ilgili olan ikinci husus ahlak yasasının saygıyı gerektirmesidir. Kant kendisinin temel etik duygu olarak gördüğü ve tüm somut ahlaksal eylemler için harekete geçiren kuvvet olduğuna inandığı bir duyguya sahiptir: Saygı. Ahlak yasasına duyulan duygu, yani saygı onda en zengin ve saf şekliyle gelişmiştir. Bu saygı onda aracısız, canlı, her tekil durumda belirleyici etkin neden olmuştur. Kant’ın insanlara karşı tutumunu ahlak yasasının saf ve soyut ilkesi belirlemektedir ama Kant bu saf ve soyut yasa içinde insan kişiliğinin en yüksek gücünü görmektedir ve bu yanılla insana ve insanlığa saygı duymaktadır.¹²⁰

Kant saygıyı şöyle tanımlar: “Saygı bir duygu olsa bile, edilgin olarak etkilenmekle duyulan bir duygu değil, aklın bir kavramı aracılığıyla kendi kendine yaşanan, bundan dolayı da eğilimin ya da korkunun yarattığı ilk türden bütün, duygulardan türce ayrılan bir duygudur.”¹²¹ Saygı bir akıl duygusudur. Saygı ötekini sevmezsem bile, beğenmesem bile, zorlansam bile kabul etmem, ona itaat etmemi gerektiren bir şeydir. Saygı duygusunun böyle bir yapısı vardır. Onun için ahlak yasasına saygı duyularak yaklaşmak önemlidir. Kant’a göre bunun anlamı şudur: İnsana saygı duyulması eğri bir odun olan insanın ahlak yasasını taşımasından dolayıdır. Ahlak yasasına saygı duyulması da bu yasanın her ne olursa olsun kendinde değerini taşımasıdır. Yani evrensel bir biçimde davranabilmek başka bir nedene, kritere ihtiyaç duymayan kendiliğinden değerli olan bundan dolayı da saygıyı hak eden bir şeydir. Ahlak yasasına neden saygı duyulması gerektiği üzerinde düşünülmeden otomatikman gerçekleşir. Saygıyı hak eden ahlak yasasını yasa haline getirmenin zorluğu ise ben sevgisidir. Ben sevgisi öyle güçlü bir duygudur ki kişiyi başkalarını araç haline getirmeye sürükler. Kişi ben sevgisini aştığı anda erdemli bir insan olmanın ötesinde saygı duyulması gereken bir varlık haline gelir. Bu saygı duyulması gereken varlık o derece değerli olur ki Tanrı bile onu takdir eder hale gelir. Çünkü Kant’a göre erdemlilik devamlı ben sevgisiyle çatışma halidir. Çatışma olmuyorsa kişi bir melek olur ama ahlaklı bir insan olmaz. Kişi eğer ben bir şeyi eğilimlerimden, ben sevgimden dolayı yapıyorum derse bu ahlaklılık olmaz.

¹¹⁹ Ahmet Cevizci, **Etik Ahlak Felsefesi**, 2.bs., İstanbul, Say Yayıncılık, 2015, s.132.

¹²⁰ Cassirer, a.g.e., s. 535.

¹²¹ Immanuel Kant, “Ahlak (Törel) Metafiziğinin Temellendirilmesi”, Seçilmiş Yazılar Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015, s.243.

Ahlak yasası ile ilgili olan diğer bir husus; kişinin ahlak yasasına şundan dolayı değil kendisinden değeri olduğundan, bu değere saygı duyduğundan dolayı ahlak yasasına uygun davranmayı ödev olarak telakki ederse ahlaklı olacağıdır. Kant'a göre bu insan eyleme biçiminin en ideal halidir. Ancak bu ideal hali yüceleştirmek şeklinde olursa bu bir alçaklıktır.

Ahlak yasası bağlamında karşımıza çıkan bir diğer önemli kavram olan ödevi ise Kant; "yasaya duyulan saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğu" olarak tanımlar.¹²² Ödev; bir insanın yapması gereken, onu yüce olarak değil insan olarak tanımlaya yarayan temel bir kavramdır. Ödev benim yapmam gereken birşeydir. Benim yüceliğim değildir. Ne var ki çoğu insan bunu yapmadığından dolayı böyle bir eylemi idealleştirme yolunu seçer. Halbuki ahlaklılık-erdemlilik insanın ödevidir. Ahlaklı olunduğu için ödüllendirilmek yanlıştır.

Kant *iradenin* kendi başına iyi olmaya müsait olduğunu düşünmektedir. *İyi irade* ise ödevden doğmaktadır. Kant özgürlük ile birlikte *ödev*(sorumluluğu) kavramını tanıtmıştır. Birey davranışlarının sorumluluğunu yalnızca özgür iradesiyle düşünebilmektedir. Özgürlük bütün akıl sahibi varlıkların iradesine özgü bir özelliktir.¹²³ Birey kendi *iradesi* ile ahlak yasasına uyar. Ahlak yasasına uymayı kendine ödev görür. Ödev insanların gerçekleştirilmesinden kendilerini sorumlu tuttıkları, üstlendikleri görevlerdir. Kant'a göre, ahlak yasasına yönelme becerisini gösteren *iyi iradede*n daha değerli bir şey yoktur. *İyi irade* ahlak yasasının kaynağı değildir daha çok onun belirli bir biçimde kullanıldığı yetidir.¹²⁴

Kişi *istençini* ya *a priori* bir kurala ya da doğal bir motife (istek duygu) göre belirleyebilmektedir. Ama bir eylemin 'iyi' olabilmesi için *a priori* bir motife göre olması gerekmektedir. Yani salt aklın buyruğuna, ödevde göre belirlenmiş olması gerekmektedir. Burada sözü edilen maksim ödev maksimidir.¹²⁵ Kant, buyruklar arasında kesin ve koşullu olmak üzere bir ayırım yapmaktadır. Kant'ın ahlak felsefesinin temelini kategorik imperatif (buyruk) oluşturmaktadır. Koşullu buyruklar, insanın ulaşmak istediği (ya da isteyebileceği) başka bir şeye araç olarak mümkün bir eylemin zorunluluğunu ortaya koyarlarken, kategorik buyruk, bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan

¹²² Akt. Cevizci, **Etik Ahlak Felsefesi**, a.g.e., s.132.

¹²³ Acar, a.g.e., s.34.

¹²⁴ Günenç, a.g.e., 2011, s.242.

¹²⁵ Çerçi, a.g.e., s.48.

buyruktur. Bütün hipotetik buyrukların ardında bir “eğer” gizliyen, Kant’ın ahlak buyrukları olarak gördüğü kategorik buyruklarda buyruğun ardına gizlenmiş bir “eğer” yoktur.¹²⁶ Kategorik buyruk ahlakiliğin temel prensibidir. Kategorik buyruk ahlaki hüküm ve çıkarımlarda bulunmada bir kriterdir. Kant’ın *kategorik buyruku* tarifi her bir rasyonel varlığın ona doğrudan erişime sahip olmasını içerir.¹²⁷ Yine Kant’a göre *iyi irade*, bireyin kendi isteklerinin arkasındaki maksimi genel geçer bir yasa yapma arzusunun olduğu her yerde vardır. O iyi istemeden bahsederken, iyi isteme; “eyleyen insanın eyleyken, eyleme maksim olan ilkenin herkes için geçerli olacak şekilde bir ilke olmasına gayret gösteriyorsa bu iyi istemedir demektir.”¹²⁸ Böylece Kant, iyi istemenin tarifini de yapmış oluyor. Bireyin *iyi iradesinin* arkasında maksimler vardır. Maksim, tek kişinin, kendi istenç ve eylemlerini belirlemek üzere koyduğu ahlak ilkesi olarak açıklanabilmektedir. Maksimler genel geçer olan nesnel ahlak yasasının karşısında, öznel ilkelerdir. Birey, kendi öznel istençlerini ve arkasındaki maksimi evrenselleştirmek ister. Kant’a göre insan ahlak yasasının bilincine sadece gerçekten özgür olduğunda varabilir.¹²⁹ Yani aklın koyduğu yasanın buyruklarına koşulsuz itaat ederek.

Kant’ın ahlak felsefesinde özgürlük önemli bir fenomendir. Onun ahlak felsefesinde özgürlük ve ahlakilik birbirinden ayıramaz fikirlerdir. Özgür insan akıllı iradeyi göstermekte, *iyiyi istemekte*, kendi istemiyle (seçim iradesiyle) *iyiye* yönelmekte ve böylece ahlaki eylemi gerçekleştirmektedir.¹³⁰ Kavramın bu açıklanışı felsefi anlamda özgürlüktür. İyiyi isteme, başka bir ifade edilişle *iyi irade*, bir eylemi eylem olarak iyi kılan şey nedir, sorusunun cevabı olmaktadır.¹³¹ Kant ahlak felsefesini özerk olarak bireyin *iyiyi* istemeyi seçmesi özgürlüğü üzerinde inşa etmiştir. Kant’a göre içimizde duyduğumuz “Yapmalısın!” buyruğu, bir ahlak yasası olarak akıl sahibi olan tüm varlıklar arasında saygı duygusuyla temellenen ideal bir birlik kurarak, en yüksek yasa olmaya çalışmaktadır. Bu ideal birlik, ahlak yasasının geçerli olduğu ve tüm akıllı varlıkları içine alan bir “ülke” dir ki Kant bu ahlak dünyasına *amaçlar ülkesi* demektir.¹³² Burada açıklanan *irade*, *ödev* ve *amaçlar ülkesi* gibi kavramlar pratik aklın temel kavramlarıdır. (İyi) *irade* ve *ödev*, Kant’ın

¹²⁶ Çerçi, a.e, s.40, 44.

¹²⁷ Seniye Tilev, A Critique of Kantian Morality From Virtue Ethics Perspective, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s.79.

¹²⁸ Acar, a.g.e., s.34.

¹²⁹ Duran, a.g.e., s.65.

¹³⁰ Acar, a.g.e., s.12.

¹³¹ Çilingir, a.g.e., s.51.

¹³² Çerçi, a.g.e., s.52.

felsefesinde kullandığı iki önemli kavramı oluşturmaktadır. Onun ahlak(lılık) anlayışı, bireyin ahlak yasasından dolayı hareket etme (isteği/iradesi) ile görevini yerine getirme (ödev) kaideleri üzerinde yükselmektedir. *“Ona göre bu ancak ahlaki eylemin, bütün hissi ve amaçsal etkenlerden arındırılarak, onu sadece ahlak yasasına olan saygıdan doğan ödev bilinciyle yerine getirilmesi suretiyle gerçekleştirilebilir.”*dir.¹³³ Teorik alandaki özgürlüğün negatif tanımı, ahlak felsefesinin içeriğini oluşturabilmek için gerekli olan temel için zorunlu olmakla beraber yeterli sebebi teşkil etmemektedir. Hakiki iradi özgürlük onun için ahlak yasasına uyulmasından ibarettir. Herhangi bir ahlak yasası özgürlük fikri olmadan düşünülememektedir. “Kant, pratik felsefesinde insan iradesinin gerçek özgür olabileceğini, çünkü onun ahlak yasalarının mutlak olarak uyması gerektiğinin bilincinde olduğunu; öte yandan da iradenin, ahlak yasasının bilincine sadece gerçekten özgür olduğu takdirde varabileceğini göstermeye çalışmıştır.”¹³⁴

4.4. Özgürlük-Özerklik ilişkisi

Kant'ta önemli bir kavram olan autonomia (özerklik); Antik Yunan'da şehirlerin kendi yasalarını koyup devlet olmaları ve böylece diğer şehirlere bağlı olmamaları anlamına gelen siyasi bir kavramdı. Şehirlerin yetkinleşmesi yani devlet olması yasa koymasıyla mümkün oluyordu. Böyle bir siyasi anlamı olan autonomia'yı Kant önemli ölçüde ahlaka uygulamaya çalışmıştır. Yani kişinin ne birine, ne bir tanrıya, ne başka bir otoriteye bağlı kalmadan tamamıyla kendi aklınca yasayı keşfetmesi ve daha sonra da bu keşfettiği yasaya saygı duyarak, ödev gereği yerine getirmesi şeklinde anlayan Kant; dinin, dini otoritenin, siyasi otoritelerin ahlaki eylemlere yasa koyarak, yani dış nedenlere tabi olarak belirlenmesine, istencin yaderkliğine (heteronomisine) karşı çıkar. O akla, aklın buyruklarına itaat eden failin özerklik ya da otonomisine, özgürlük adını verir.¹³⁵

İnsan akıl sahibi bir varlık olarak bir eylemin ahlaki değerini, bir eylemin hangi ahlaki yasadan kaynaklanacağını belirlemekle mükelleftir, Özgürlük-akıl ilişkisi bunu gerektirir. Kişi bu mükellefiyeti kavradığı zaman özerk bir varlık olması gerektiğini de anlar.

---

¹³³ Duran, a.g.e., s.57.

¹³⁴ Duran, a.e. s.65-66.

¹³⁵ Cevizci, a.g.e., 2015, s.130.

Özgürlük kişinin bir seçim yapabilmesi durumunda karşımıza çıkar. Bunun için kişinin kendi iradesiyle ve koşulsuz olarak bir şeye yönelmesi gerekir. Ancak böyle bir kişi ahlak felsefesinde özgür olarak mütalaa edilebilir. Bundan dolayı ahlak felsefesinin konusu insanın iradesi ile gerçekleştirdiği eylemlerdir. Kant'a göre özgürlük ahlak yasasından dolayı eylemde bulunmakla elde edilir. Özgürlük ahlak yasasına koşulsuz uymaktır. Koşulsuz uymak da saygı ve ödev kavramları çerçevesinde ahlak yasasına uymayı gerektirir. Kişinin eyleminin ahlakiliğinin tartışılabilmesi için de o kişinin kendi (özgür/iradesi ile) seçimi ve özerk (bağımsız) bir birey olarak karar almasıyla eylemini gerçekleştirmiş olması gerekir. Burada bağımsızlık: yasa koyma gücüdür, imkânıdır. Bundan dolayı Kant'ta ahlaklılığın ilkesi bireyin istemesinin özerkliğine bağlanır.¹³⁶ Özerk bireylerin özgürlüğü ancak böylelikle gerçekleşebilir.

Kant ahlak bakımından insanların mutlak bir şekilde bağlayıcı olan bir ahlak yasasına tabi olduklarını, fakat böyle bir yasa koyabilecek tek mümkün otoritenin insanın kendi akılcı iradesi olduğunu ileri sürmektedir.¹³⁷ Özerkliğin; kişinin kendi kendine yasa koyması tanımından, ahlak yasasını benim kendi kendime, keyfime göre uydurduğum, koyduğum yasa şeklinde anlaşılmamalıdır. Ahlak yasasını ben yaratmıyorum, ahlak yasası evrenseldir, yapmak zorunda olduğum bir yasadır. Ben sevgim, egom ahlak yasası ile karşı karşıya geldiğinde ben sevgimi ve egomu ahlak yasası karşısında feda etmem gerekir. Ahlak yasası benim için bir buyruktur, bu buyruğa bağlanmak zorunlu olarak tercih edilmesi gereken bir eylemdir. Dolayısıyla ödevdir.

Özerkliğin ikinci adımı olarak Kant, ahlak yasasına “uygun” olarak değil, ahlak yasasından “dolayı” davranmanın önemli olduğunu söyler. O özerkliği, kendi kendine yasa koymayı, giderek kendi içerisinde seviyesini yükseltir. İnsanlar ağırlıklı olarak ahlaklı olduklarında yasaya uygun davranırlar ama yasadan dolayı davranmak bilincine geçmek Kant'ın özellikle özerklik kavramıyla yine insana kazandırmak istediği bir husustur. Eğer kişi bir beklenti içerisinde davranıyorsa o zaman ahlakın kendisindeki değerliliği bozmuş olur, şimdi kişi bu değerliliği bozmadan yasaya duyduğu saygı duygusundan, ödev olduğundan ahlaklı

¹³⁶ Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, a.g.e., 2015, s.50., 74.

¹³⁷ Allen W. Wood, Kant, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Nisan 2009, s.23.

davranırsa, Kant “dünyada hatta dünya üstünde daha değerlisi olmayan bir iyi iradeye sahip olduğunu belirtir.”¹³⁸

Sonuç olarak pratik akılda herhangi bir dış etkiden bağımsız olan özerk insan yasa koyucu olmakta ve özgürlüğün özerklikle başlayan ilerlemesi, özerk insanın yasa koyucu olmasıyla devam etmektedir. Ahlaklılık da iyi ve kötü gibi değerleri ön plana çıkarmaktan ziyade, iyiyi ve kötüyü belirleyen özerk insanı ön plana çıkarmakta ve bu durumda ahlaki değerlerden ziyade insanın kendisi önemli olmaktadır.¹³⁹

Kant özgürlük-özerklik ilişkisini bu şekilde çok önemli telakki etmektedir. Özgürlük-özerkliliğe ilerleyecek şekilde olduğunda kâmil hale gelmiş bir formdur. Özgürlük bir son değil, insanın eyleme geçmesini isteyen bir başlangıçtır.

---

¹³⁸ Immanuel Kant, **Grounding for the Metaphysics of Morals with On a Supposed Right to Lie because of Philanthropic Concerns**, Translated by James W. Ellington, Third edition, Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Cambridge, s.7-8.

¹³⁹ Günenç, a.g.e., 2016, s.162-163.

SONUÇ

Kant bir aydınlanma filozofudur. Aydınlanma Kant tarafından insanın kendi suçu ile düşmüş bulunduğu bir ergin (*ya da olgun*) olmayış durumundan kurtuluşu olarak tarif edilebilmektedir. Bunun için Akıl her yönüyle ve her bakımdan kullanmak özgürlüğü gerektirmektedir. Aklın kullanılması her zaman özgürce olmalıdır. Çünkü yalnızca bu tutum insanlara aydınlanma getirebilmektedir. Böylece insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmadan kullanabilmesi (*ile ergin olmama durumundan kurtulması*) önem kazanmaktadır. İnsanın bunun için kararlılık ve yüreklilik göstermesi gerekmektedir.¹⁴⁰ Bu her yeni ve sürekli aydınlanma için şart olmaktadır. Ancak böylelikle insanlığın her yeni çağında bir -daha ileri- aydınlanma umudunun gerçekleşebileceği de düşünülmektedir. Böylece Kant'ın felsefesinin temelinde insan ve onu diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği olan akıl vardır.

Akıl, Kant felsefesinin merkezinde yer almaktadır. Nitekim Kant, **Saf Aklın Eleştirisi** ve **Pratik Aklın Eleştirisi** adlı iki eserinde akıl irdelemiştir. **Saf Aklın Eleştirisi**'nde bilginin şartları irdelenmiş, bilginin oluşmasında deneyim ve deneyimin malzemelerini bilgiye dönüştüren aklın deneyimden gelmeyen a priori olan kavramları araştırılmış, deneyimin tetiklemesi ile aklın saf kavramların deneyimi bilgiye dönüştürülmesi süreci en ince detayına kadar kritik edilmiştir. Salt teorik akıl insan aklının deneyimi aşan yani metafizik problemle ilişkili soruları çözmekte yetersizdi. Bunlar Kant'a göre pratik akıl sahasının problemleriydi. Bu metafizik problemler üç ide altında toplanabilmektedir; *ruh* (ya da ölümsüzlük), özgürlük ve Tanrı ideleri olarak ki bunlar insan aklının çözemediği fakat aynı zamanda yadsıyamadığı alanlardı. Bu ideler için Kant insan aklının yapısından kaynaklanmaktadır demektedir ve bunlar onun açısından bilinemez mefhumlar olarak geride kalmaktadır.

Pratik Aklın Eleştirisi adlı eserinde Kant bu tecrübenin dışında olduğundan bilinemez olarak kalan ideleri ve özellikle de özgürlük idesini ahlak felsefesinin temelini oluştururken kullanmıştır. **Pratik Aklın Eleştirisi**, Kant'ın gerçek anlamda ahlâk felsefesini yansıttığı temel eseridir. Bu eserinde Kant salt pratik aklın eleştirisini yaparak ahlâk felsefesi sistemini (etik) oluşturmuştur. Onun ahlak felsefesinde özgürlük çok önemli bir yerdedir; öyle ki ona göre ahlaklılığın olabilmesi

¹⁴⁰ Immanuel Kant, "Aydınlanma nedir sorusuna yanıt", Seçilmiş Yazılar, Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015, s.311.

için insanın özgür olması gerekmektedir. Kant özgürlük yoksa ahlaklılıktan bahsedemeyiz demektedir. Böylece ahlaklılığın şartını özgürlüğe bağlamaktadır. Kant'a göre özgürlüğün olanağı insanın bilen varlığı olan aklın teorik alandaki kullanılmasında değil, pratik yani ahlaki alandaki kullanılmasında aranmalıydı. Teorik akıl özgürlük üzerine bilgileri bize verirken, pratik akıl özgürlüğü bilmek değil gerçekleştirmeyle ilgilenmekteydi. Böylece pratik aklın eleştirisine Kant özgürlük idesinin ne olduğundan değil özgürlüğün kendini gerçekleştirme açısından bakmıştır. Kant teorik felsefesinde özgürlüğün imkânını göstermeye çalışırken, pratik felsefesinde ahlaklılığın gerçekliğini aklın tek olgusu olarak nitelendirdiği *Ahlak Yasası*'nın bilincine dayandırmıştır. Özgürlük idesi kendini ahlak yasası yoluyla ortaya koymaktadır. Bizler özgürlüğün bilincine ahlak yasası sayesinde varmaktayız. Ahlak yasası ve özgürlük böylece birbirini gerektirmektedirler.

Kant'ın ahlak metafiziğinde özgürlüğü ve ahlak yasasını merkeze alarak bir metafizik inşası denemesi söz konusudur. Nitekim bu deneme inşası kendisini devamlı olarak metafiziğin diğer kavramlarıyla yani Tanrı, gaye gibi kavramlarla birlikte bir hesaplasmaya ve uyumlu kılmaya yöneltmiştir.¹⁴¹ Kant, aklın metafizik imkanlarının teorik anlamda yarattığı sıkıntılara işaret etmektedir. Daha sonra Kant, pratik anlamda sanki bunu telafi edersesine metafizik yapma imkanlarını geliştirmeye çalışmıştır. Böylece Kant teorik ile pratik akıl arasında farkı tek bir aklın işlevi haline getirir. Aklın bu genişliği metafiziğe yer açtığı gibi kendisi üzerinde sağladığı bilincin ve dolayısıyla aklın kendisini de metafizik bir özne konumuna getirir. Dolayısıyla aklı sınırlamanın kendisi, metafizik yapma olarak karşımıza çıktığı gibi pratik anlamda metafizik yapılması da teklif edilecektir. Kant metafiziği yargımlarken aklın kendisini bir yargıç olarak görüyordu. Dolayısıyla metafizik yapmanın imkanı üzerinden değerlendirilen akıl, metafiziğin neden yapılamayacağı göstermesi üzerinden kendi kuvvetini göstermiş oluyordu. Bu kuvvetin negatif bir biçimde değerlendirilmesi ihtimaline karşı Kant pratik alanı hazır tutmaktaydı.¹⁴²

Kant aklın bir serüvene sahip olduğunu vurgular. Burada ortaya koyduğu aklın oldukça canlı olduğunu söyleyebiliriz. Bir bakıma doğanın mekanik görülmesiyle elinden alınan canlılığı tamamiyle akla verilmiştir.

¹⁴¹ Mehmet Güneç, **Ahlakın Felsefi Dönüşümü**, VeKitap Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2018, s.84.

¹⁴² Güneç, a.e., s.160-161.

Kant'ın özgürlüğü iradenin özgürlüğü şeklinde anlaşıldığı ölçüde, hem doğadan, hem de uzlaşımsal olandan ayrı olmayı kendi özgürlük tanımı olarak görür Kant özgürlüğü aklın iradeye yasa koyması ve iradenin eylemde bulunurken bu yasaya göre eylemesi olarak tanımlamaktadır. Kant, akıl ve aklın yasası dışında hiçbir şey iradeyi belirleyemez, eğer irade akıl yasası dışında başka saiklerle belirleniyor ve insan bu saiklerin belirlemesi ile eylemlerde bulunuyorsa yapılan eylemin ahlaklılığından bahsedilemeyeceği şeklinde değerlendiren Kant, özgürlük ve özerklik ilişkisini ahlak felsefesinin temeline yerleştirmiştir. Ahlaklılık bir izzettir ve insanın kendi kendisine yasa koyması ile tesis olmaktadır. Kant iradeyi belirlemede aklın kendisi tek yetkin ve yeterli merci olarak iradeye yasayı koymaktadır, bu anlamda insan akli özgürdür demektir. Davranışın yasaya uygun ve öznel zorlayıcı nedenlerden (doğanın nedenselliğinden) bağımsız olarak yapılmasıyla ahlaki eylem kendini ortaya koymaktadır.

Kant'a göre, hakiki özgürlük insan iradesinin sırf aklın koyduğu yasaya uyarak yönlendirilmesiyle meydana gelmektedir; eğer şöyle yaparsan mutlu olursun veya şöyle davran çünkü Tanrı öyle istiyor gibi saiklerle insan (*istemeyi*) iradeyi belirliyor ve bu saiklerle eylemde bulunuyorsa artık burada insan iradesinin özerkliğinden bahsedemeyiz. Bu durumda irade artık aklın kendisinin koyduğu ahlak yasasının dışından yönlendiriliyor demektir. Kant'a göre ahlak yasasına mutluluk (*bekleme*) gibi veya -yasanın dışında- başka güdüleyenlerle değil, sırf aklın koyduğu yasa olduğu için itaat edilmelidir.

Ona göre insanların mutlu olmasının koşulu ahlâklı ve erdemli olmaktan geçmektedir. Bu yüzden insanın ahlaklılığı ve erdemliliği üzerinde durmuştur. Mutluluk (*bekleme*) ana saik olmamalıdır ama insan aklın yasasına koşulsuz uymakla mutlu olmayı umabilir. Kant sadece mutlu olmak için eylemde bulunmamayı söylemektedir. Burada önemli olan kişinin mutlu olmak için eylemde bulunmamasıdır zira o zaman iradeyi mutluluk belirlemiş olmaktadır ki bunu Kant kabul etmemektedir, ona göre iradeyi ancak akıl ve aklın koyduğu ahlak yasası belirlemektedir. Eğer kişi sonucu gözeterek eylemde bulunuyorsa, yani böyle eylesem sonuçta mutlu olurum niyetiyle eylemde bulunuyorsa ahlaki eylemde bulunmuyor demektir. Sonuçta erdemli yani sadece ve sadece ahlak yasasından dolayı eylemde bulunan insan mutluluğa layık olmakta ve mutluluğu umabilmektedir.

Kant ahlak felsefesinin bir başka cevap aradığı soru ahlak yasasına uygun eylemde bulunmaya iten duygunun ne olduğudur. Kant'ın bu soruya da cevabı ahlak yasasına duyulan saygıdır. Kant'a göre içimizde duyduğumuz "Yapmalısın!" buyruğu, bir ahlak yasası olarak, akıl sahibi olan tüm varlıklar arasında saygı duygusuyla temellenen ideal bir birlik kurarak, en yüksek yasa olmaya çalışmaktadır. Bu ideal birlik, ahlak yasasının geçerli olduğu ve tüm akıllı varlıkları içine alan bir "ülke" dir (Kant ona *amaçlar ülkesi* demektedir.) "Neden ahlak yasasına göre eyliyorum" sorusuna cevap olarak, Kant; "ödev olduğundan, başka hiçbir niyetle değil sadece ve sadece ödevden dolayı eylemde bulunuyorsam erdemli davranışlarda bulunmuş olurum, demektedir." Böylece tüm eylemler ahlak yasasına göre eylendiğinde bu erdem olmaktadır.

Onun ahlak felsefesinde cevabını aradığı bir diğer soru da *en yüksek iyinin* ne olduğu sorusudur. *En yüksek iyi* ahlak yasasının gereğidir. *En yüksek iyi* kavramında bütün amaçların toplamı bir ilke altında ortaya konulmakta; koşulsuz amaçların ilkesi olarak *ahlaklılık* ile bütün koşullu ilkelerin genel bir kavramı olarak *mutluluğun* sistematik birliği olmaktadır. Ahlaklılık yasaya uygun eylemdir ve bu insanın erdemidir. Kant'ta *en yüksek iyi*, böylece erdem ve mutluluğun bir birlikteliğiyle tanımlanmaktadır. Ona göre erdemli olan kişi mutluluğu hak etmekte, fakat tecrübe bize erdemli insanların hak ettiği bu mutluluğa sahip olduklarını pek göstermemektedir. Çünkü bu mutluluğun elde edilmesi insanın pek elinde olmamaktadır. O zaman hak ettiğimiz bu mutluluğu bize kim verecektir, sorusunun yanıtı olarak da Tanrı kavramı gündeme gelmektedir. Ancak her şeyi bilen ve adaletle hükmedecek bir Tanrı (*varsayması*), onun varlığı erdemliliği nispetinde insana bu mutluluğu sağlayabilmektedir. Tüm duygulardan ari sadece ve sadece ödev duygusundan dolayı ahlak yasasına göre eylemde bulunmak Kant'ın ahlak felsefesinin temel kavramlarından biridir, fakat gerçekte o bunun tam anlamıyla gerçekleştirilmesinin ne kadar zor olduğunun farkındadır ki bundan dolayı da ahlak yasasının tam olarak gerçekleştirilmesi için ölümden sonra da ruhun yaşamaya devam edeceği inancını dile getirmiştir. Sonuçta *en yüksek iyiyi* gerçekleştirmek için Tanrının varlığının zorunlu olması gibi ruhun ölümsüzlüğünü de varsaymak gerekmektedir. Çünkü bunların varsaymaları olmadan *en yüksek iyi* gerçekleşmeyecektir. *En yüksek iyi* bir idealdir ya da inançtır ki Kant'ın yine bildirmesiyle o bu dünyada gerçekleşmeyecektir, onun gerçekleşmesi için öbür dünya olması gerekmektedir.

Kant'ın özneyi merkez alarak ahlakın evrenselliğini teklif etmesiyle oluşturulan ahlak anlayışının Tanrı'yı merkeze alarak üretilen ahlak anlayışıyla aynı olmayacağı çok açıktır. Kant'ın otonomluğu bireyin merkezde olmasına yöneliktir. Örnek olarak, Tanrı'nın emirlerinin din olarak telakki edildiği klasik din anlayışı yerine ahlakın emirlerinin Tanrı tarafından kabul edileceğini inanmanın din olarak telakki edildiği dine geçilmesini verebiliriz. Son olarak, ahlak yasası ve özgürlük ilişkisinde ahlak yasası özgürlük üzerinde hak sahibidir. Ahlak yasası sadece kendisinden dolayı davranmayı buyurmaktadır. Aklın özgür olma zorunluluğu, ahlak yasasının akıl tarafından otonomluk keşfiyle beraber bir ödev haline gelir. Mesele artık önemli ölçüde aklın kullanımını, kendi otoritesini sağlayacak şekilde formüle etmektir. Bunun özgürlükle formüle edilmesi de Kant'ın dehasını gösterir. Özgürlük ile Ahlak yasası arasındaki ilişki öznenin özerkliğiyle sonlanır. Kant özneye daha fazla şekil verilmesi gerektiğinde numenal dünyanın yasası olarak ahlak yasasını temele koyar ve burada eylemde bulunması için özgürlüğün olması gerektiğini savunur.

Kant'ta özgürlük ve ahlak ilişkisi tezimizi ilk önce özgürlük kavramının analizi daha sonra özgürlük problemi açısından iki kısma ayırarak inceledik. Salt Aklın Eleştirisinde özgürlük kavramının sorunlu olduğunu ve bunun transandantal diyalektik içerisinde çatışmalar bağlamında açığa çıktığını göstermeye çalıştık. Daha sonra pratik akılda özgürlük kavramının nasıl kendisini olumlu bir biçimde inşa ettiğini, sunduğunu ifade ettik.

Kant özellikle teorik akılda sorunlu olan özgürlük kavramını pratik akla daha hızlı, daha emin, daha ihtiyaç duyulacak şekilde geçildiğini göstermek ya da bunu öyle kavramak istedi. Yani özgürlük kavramı bağlamında bir bakıma sorunlu bir teorik akıl inşa ederek bu kavramın hem pratik akla geçmesini hem de pratik aklın olduğunu göstermek istemiştir. Yani özgürlüğün yeri doğa değildir hem de pratik akıl teorik akıldan bir bakıma daha önemli hale gelir demiş oldu. Daha sonra Kant pratik aklın yapısında özgürlüğün özellikle ahlak yasasına gittiğini göstermeye çalışmıştır. Özgürlük bu anlamda istediğini yapmaktan ziyade yapılması gerekeni yapmak zorunda olmaya dönüştü. Bu anlamıyla özgürlük, evet kendi içerisinde çelişkili bir şeymiş gibi durmaktadır. Yani yapılması zorunlu olan bir alana geçmektedir. Fakat bu yapılması zorunlu alan tam olarak aklını kendi kendine, kendisinden dolayı kullanan bir insanı oluşturmaya başladığı için de çok önemlidir. Kant, Aydınlanma yazısında olduğu üzere papazın, doktorun ne yapmasını söylediği bir akıl değil,

ergin olan bir akıl inşa etmeye çalışmıştır. Bu ergin olan akıl özgürlük kavramını ahlak yasası bağlamında inşa edebilme becerisini göstermiştir. Bu anlamda Kant, Aydınlanma Nedir yazısında insanlığın bilimsel anlamda ilerlediğini ama henüz ahlaki anlamda ilerlemediğine işaret ederek bir uyarıda bulunur.

Kant'ın özgürlük kavramına ilişkin olarak getirdiği hususlar açısından değerlendirildiğinde birinci husus; salt ahlak yasasından dolayı eylemde bulunmanın soyut bir kavram, soyut bir işleyiş olduğu dolayısıyla, “boş” ya da içeriksiz olan bir ahlak yasasından hiçbir şekilde ahlaki eylemlere varılamayacağı şeklinde eleştirilmektedir.¹⁴³

İkinci husus; daha önce din tarafından Tanrı, ruh kavramlarıyla determine edilen ahlakın ve dolayısıyla insanlığın inşa edildiği bu kavramların daha sonra ikinci hale getirilmiş olması Nietzsche örneğinde görüldüğü üzere insanlığı bir bakıma nihilizm’le karşı karşıya bırakmıştır. Tanrı kavramı cennet ve cehennem bağlamında değerlendirilmemesi gereken bir kavramdır.

Kant özgürlük kavramından hareketle ahlak yasasına doğru gittiğinde bunun sonucu olarak özerk bir insan tipi oluşturmaya çalışmış, insanı bir bakıma yalnızlaştırmıştır. Ya da insanı yüceltme yolunda onu yalnız olmasına neden olan bir süreci yaratmıştır. Bu da ontolojik açıdan en azından bir kimlik sorunu ortaya koymuştur. Ulus devletin ortaya çıktığı dönemde kimlik sorunu ulus bağlamında telafi ediliyor olsa da ulus devletlerin giderek gündemden düşmesiyle beraber insan bireysel, çıplak hale gelmiş ve insanın da Nihilizm içerisine düştüğü çok açık ortaya çıkmıştır. Örnek vermek gerekirse, Dostoyevski’nin “**Suç ve Ceza**” adlı eserinde romanın başkahramanı Raskolnikov’a söylediği “Tanrı yoksa her şey mubahtır.” Yani, her şey yapılabilir sözü aslında bireysel insanın düştüğü çıkmazı göstermek açısından önemli bir örnektir.

---

¹⁴³Jeremiah John, <https://ndpr.nd.edu/news/the-founding-act-of-modern-ethical-life-hegel-s-critique-of-kant-s-moral-and-political-philosophy/>.

KAYNAKÇA

- Acar, Ali Ekber: Kant Felsefesinde Sorumluluk Kavramı, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır, 2015.
- Adorno, Theodor W.: **Ahlak Felsefesinin Sorunları**, 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2015.
- Aduğit, Yavuz: "Aristoteles: Erdemin Varlık Nedeni Olarak Özgürlük", 2 Şubat 2018, (Çevrimiçi) <http://www.yavuzadugit.net/aristoteles-erdemin-varlik-nedeni-olarak-ozgurluk/>, 8 Ekim 2019.
- Aduğit, Yavuz: "Özgürlüğün Kısa Tarihi", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, Güz 2013, s.63-93.
- Akarsu, Bedia: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975, (Çevrimiçi) [https://media.turuz.com/Dictionary/2010/0096-Felsefe_Terimleri_Sozluyu\(44.510KB\).pdf](https://media.turuz.com/Dictionary/2010/0096-Felsefe_Terimleri_Sozluyu(44.510KB).pdf), 8 Ekim 2019.
- Aristoteles: **Nikomakhos'a Etik**, (Çev.: Furkan Akderin), 4.Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2019.
- Aydın Bayram, Selma: The Relation of Freedom and Evil in Kant's Moral Philosophy, Middle East Technical University (Yayınlanmamış Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Başaran, Burcu: "Kant's Transcendental Freedom", A Thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of Philosophy, Ankara, March 2015.
- Bien, Joseph: "Rousseau, Jean-Jacques", **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Robert Audi (edit.) Second Edition, Cambridge University Press, 1999.
- Cassirer, Ernst: **Kant'ın yaşamı ve öğretisi**, Çev. Doğan Özlem, İstanbul, İnkılâp Kitabevi Yayınları, 2007.
- Cevizci, Ahmet: **Aydınlanma Felsefesi**, 1.bs., İstanbul, Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet: **Etik Ahlak Felsefesi**, 2.bs., İstanbul, Say Yayıncılık, 2015.

- Cevizci, Ahmet: **Felsefe Sözlüğü**, 3.bs., İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999.
- Conti, Daniele: "On Kant's Theory of Freedom", (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/21871763/On_Kants_Theory_of_Freedom, 18 Haziran 2019.
- Coşkun, Seyit: Özgürlük Problemi: Spinoza ve Kant, **Dört Öge**, Yıl 4, Sayı 9, Nisan 2016., s.139-155.
- Çakmak, E. Efe: Kant, Filozof Kral, **Cogito Dergisi**, Sayı: 41-42, Kış 2005., s.8-27.
- Çerçi, Aslı: Kant Felsefesinde Özgürlüğün Yeri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.
- Çevik, Ayşe: Sartre ve Kant'ta Özgürlük ve Etik, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.
- Çilingir, Lokman: **Pratik Aklın Doğal Diyalektiği**, 1.bs., Ankara, Elis Yayınları, Mart 2005.
- D'Holbach, Baron: **The System of Nature or Laws of the Moral and Physical World**, Volume I, Originally published 1868, Batoche Books, Kitchener 2001, (Çevrimiçi) <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/holbach/volume1.pdf>, 8 Ekim 2019.
- Demirel, Seher: Kant'ın Ahlak Felsefesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2006.
- Duralı, Ş. Teoman: **Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi**, 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Mayıs 2013.
- Duran, Muhammet Sait: "Kant'ın Ödev Ahlakı Üzerine", **Temaşa, Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı 6, Ocak 2017., s.57-82.
- Günenç, Mehmet: **Ahlakın Felsefi Dönüşümü**, 1.bs., İstanbul, VeKitap Yayıncılık, Ekim 2018.
- Günenç, Mehmet: "Kant'ın Ahlak Metafiziği", **Kutadgubilig Felsefe - Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, Mart 2011., s.341-357.
- Günenç, Mehmet: **Kant'ta Tanrı ve Tanrısallaştırılan Akıl**, 1.bs., Ankara, Elis Yayınları, Ocak 2016.

- Heimsoeth,
Heinz: **Kant'ın Felsefesi**, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 3.bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2007
- Heimsoeth,
Heinz: **Kant'ın Felsefesi**, Çev.: Takiyettin Mengüşoğlu, 7.bs., Ankara, Doğubatı Yayınları, Mayıs 2016.
- Hume,
David: **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, Çev.: Ergün baylan, 2.bs., Ankara, Bilgesu Yayıncılık, 2015.
- İyi,Sevgi: "18. Ve 19. Yüzyıllarda Etik", 4. Ünite, **Etik** (e-kitap), Edit.: İoanna Kuçuradi ve Demet Taşdelen, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2356, Eylül 2011.
- John,
Jeremiah: (Çevrimiçi) <https://ndpr.nd.edu/news/the-founding-act-of-modern-ethical-life-hegel-s-critique-of-kant-s-moral-and-political-philosophy/>, 8 Ekim 2019.
- Kant,
Immanuel: "Ahlak (Töreler) Metafiziğinin Temellendirilmesi", **Seçilmiş Yazılar** Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015.
- Kant,
Immanuel: "Aydınlanma nedir sorusuna yanıt", **Seçilmiş Yazılar**, Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015.
- Kant,
Immanuel: "Katıksız (Duru) Aklın Eleştirisi", **Seçilmiş Yazılar**, Çev.: Nejat Bozkurt, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015.
- Kant,
Immanuel: **Arı Usun Eleştirisi**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 1993.
- Kant,
Immanuel: **Critique of Pure Reason**, First publication, Translated and Edited by Paul Guyer and Allen W. Wood, Cambridge, The Cambridge Edition of The Works of Immanuel Kant, Cambridge University Press, 1998.
- Kant,
Immanuel: **Grounding for the Metaphysics of Morals with On a Supposed Right to Lie because of Philanthropic Concerns**, Third edition, Translated by James W. Ellington, Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Cambridge, (Çevrimiçi) <https://philosophylnu.files.wordpress.com/2017/06/kant-immanuel-grounding-for-th-metaphyics-of-morals-3rd-edn-hackett-1993.pdf>, 18 Şubat 2019.
- Kant,
Immanuel: **Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi**, 6.bs., Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi: 4, 2015.

- Kant, Immanuel: **Pratik Aklın Eleştirisi**, 5.bs., Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi: 2, 2014.
- Kant, Immanuel: **Pratik Usun Eleştirisi**, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, 8.bs., İstanbul, Say Yayıncılık, 2013.
- Kaya Keha, Mine: Hume ve Kant'ta özgürlük problemi (Kant'ın eleştirel felsefesiyle sınırlandırılmış olarak), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2006.
- Kuçuradi, İoanna ve Taşdelen, Demet (Edit.): **Etik**, 1.bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2356, Eylül 2011.
- Kutluer, İlhan: "Determinizm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 2016-2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/determinizm>, 8 Ekim 2019., s.215-220.
- Liang, Hao: Freedom as Morality, A Thesis submitted in partial fulfillment of the requirement for the Degree of Master of Arts in Philosophy at The University of Wisconsin-Milwaukee, May 2014.
- Mengüşoğlu, Takiyettin: **Kant ve Scheler'de İnsan Problemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Öktem, Ülker: "Kant Ahlakı", **Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Cilt 18, Yıl 2007., s.1-9.
- Özdoyran, Güven: "Özgürlük ya da Nedensel Belirlenim, Üçüncü Bir Olasılık (Antinomi) Mümkün mü?", (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/330674621_OZGURLUK_YA_DA_NEDENSEL_BELIRLENIM_UCUNCU_BIR_OLASILIK_ANTINOMI_MUMKUN_MU, 11 Mart 2019., s.86-93.
- Özkan, Elif Burcu: "Stoa Ahlâkında ve Seneca'da Özgürlük Anlayışı", şurada: Eskiçağ Yazıları 6 – Akron 8, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2014, (s. 225-270), (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/309582307_Stoa_Ahlakin_da_ve_Seneca'da_Ozgurluk_Anlayisi_surada_Eskicag_Yazilari_6_-_Akron_8_Arkeoloji_ve_Sanat_Yayinlari_Istanbul_2014_s_225-270, 8 Ekim 2019.

- Özlem,
Doğan: “Ahlakta, Hukukta ve Siyasette *Özgürlük* Kavramı Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 72, Sayı 1, Yıl 2014., s.87-94.
- Özlem,
Doğan: **Kant Üstüne Yazılar**, 1.bs., İstanbul, Notos Kitap Yayınevi, Ocak 2015.
- Reath,
Andrews: “Did Kant Hold that Rational Volition is *Sub Ratione Boni*?”, Sep. 25, 2014, (Çevrimiçi) <http://philosophy.ucr.edu/wp-content/uploads/2014/07/Reath-Kant-on-ratl-voln.pdf>, 19 Şubat 2019.
- Smith,
George H.: “Negative and Positive Liberty: Some Historical Reflections”, January 23, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.libertarianism.org/publications/essays/excursions/negative-positive-liberty-some-historical-reflections>, 25 Ekim 2019.
- Stanford
Encyclopedia
of
Philosophy: “Free Will”, First published Mon Jan 7, 2002; substantive revision Tue Aug 21, 2018, (Çevrimiçi) <https://plato.stanford.edu/entries/freewill/>, 8 Ekim 2019.
- The Ohio
State
University: “Descartes”, A blog created by the graduate students in Philos 8200, (Çevrimiçi) <https://u.osu.edu/freewill/descartes-2/>, 25 Ekim 2019.
- Tilev,
Seniye: A Critique of Kantian Morality From Virtue Ethics Perspective, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.
- Töle, Harun
Mustafa: Immanuel Kant’ta Özgürlük ve Sorumluluk İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2005.
- Uslu, Serdar: “Aristoteles”, 8.Ünite, **İlkçağ Felsefesi** (e-kitap), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2670, Ağustos 2012.
- Ürek, Ogün: “Kant’ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 13, 2007/2., s.189-197.

Ware, Owen: "Rethinking Kant's Fact of Reason", **Philosophers' Imprint**, Volume 14, No. 32, November 2004, (Çevrimiçi) <https://quod.lib.umich.edu/cgi/p/pod/dod-idx/rethinking-kants-fact-of-reason.pdf?c=phimp;idno=3521354.0014.032;format=pdf>, 13 Mayıs 2019.

Wood, Allen **Kant**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Nisan 2009.
W.:

